

**UNIVERZITET U SARAJEVU
FAKULTET POLITIČKIH NAUKA
ODSJEK SOCIJALNI RAD**

**RIZIČNI I ZAŠTITNI FAKTORI U POJAVI
MALOLJETNIČKE DELINKVENCIJE
-magistarski rad-**

KANDIDATKINJA

Sanita Hasanbegović

Broj indexa 154

MENTOR

Prof. Dr. Suada Buljubašić

Sarajevo, juni , 2020.

SADRŽAJ

UVOD	1
1. METODOLOŠKI PRISTUP ISTRAŽIVANJU.....	5
1.1. Problem istraživanja	5
1.2. Predmet istraživanja	5
1.3. Ciljevi istraživanja.....	5
1.4. Sistem hipoteza.....	6
1.5. Varijable i indikatori.....	7
1.6. Način istraživanja	7
1.7. Opravdanost istraživanja	8
1.8. Vremensko i prostorno određenje istraživanja	8
2.TEORIJSKE OSNOVE ISTRAŽIVANJA	9
2.1. Pojmovno određenje i definisanje osnovnih pojmoveva istraživanja	9
2.2. Rizični faktori u pojavi delinkventnog ponašanja	11
2.2.1. Genetski ili biološki faktori rizika	14
2.2.2. Individualni ili vršnjački faktori rizika	17
2.2.3. Rizični faktori povezani sa školom.....	19
2.2.4. Rizični faktori u porodici	20
2.2.5. Rizični faktori u zajednici	23
2.3. Zaštitini faktori u pojavi delinkventnog ponašanja	23
2.4. Mediji kao faktori rizika i zaštite.....	28
2.5. Lokalna zajednica u prevenciji delinkventnog ponašanja	30
3. REZULTATI ISTRAŽIVANJA	33
3.1. Analiza anketnog upitnika za roditelje	33
5. PREPORUKE.....	72
6. LITERATURA.....	73
7. PRILOZI.....	76

UVOD

Ljudi kao razumna bića nastoje razumjeti svoje ponašanje kao i ponašanje osoba koje ih okružuju. U prirodi je svakog čovjeka da posmatra ljude oko sebe tražeći zakonitosti u ponašanju kako bi okolina bila, što je više moguće sigurnija. Razumijevanje uzroka ponašanja važan je medijator reakcija pojedinca u socijalnom okruženju. (Ljubotina, 2005)

Koliko god se trudili da razumijemo vlastito ponašanje moramo biti svjesni da svim uzrocima ponašanja pripisujemo i određene faktore.

Savremeni pristup u razumijevanju i rješavanju problema maloljetničke delinkvencije se temelji na identificiranju rizičnih faktora koji su doprinijeli razvoju delinkventnog ponašanja, kao i u identifikaciji zaštitnih faktora kojim se nastoji suzbiti pojava delinkventnog ponašanja mladih.

Delinkventno ponašanje je specifičan oblik društveno neprihvatljivog ponašanja kojeg karakterišu činjenje krivičnih djela. Problem delinkventnog ponašanja u Bosni i Hercegovini naročito je izražen u postratnom periodu. Mladalaštvo je posebno životno razdoblje u kojem se uz tjelesno u duševno sazrijevanje, odvija i proces integracije u društvenu zajednicu, gdje se u toku tog perioda od mladih očekuje da razviju socijalne vještine, da razviju zdravu ličnost te da nauče zdrave vještine komunikacije i razumijevanja iste.

Brojni problemi koji su izraženi u BiH, naročito poslije rata, odražavaju se na djecu kao na najranjiviju kategoriju stanovništva, i utiču na stvaranje potencijalnih rizičnih grupa, te pojavu raznih oblika društveno neprihvatljivog ponašanja. Nerijetko se susrećemo gotovo svakodnevno sa raznim oblicima društveno neprihvatljivog ponašanja kao što su: zloupotreba psihoaktivnih supstanci, povećanje skitnje i prosjačenja, maloljetnička trudnoća koja je povezana sa zanemarivanjem, napuštanjem i zloupotrebom djece, bježanje od kuće, bježanje iz škole, vršnjačko nasilje, drsko ponašanjem džeparenje, osvetničko ponašanje, uništavanje tuđe imovine itd.

Kako bi se primijenile odgovarajuće mjere i kako bi se interveniralo na vrijeme, posebno je važno što je ranije moguće otkriti faktore koji su doveli do takvog ponašanja. O rizičnim faktorima koji doprinose razvoju delinkventnog ponašanja mladih, kao i o zaštitnim faktorima kojima se nastoji prevenirati ta pojava, piše se i u stranoj i u domaćoj literaturi. Stoga će i u

ovom radu biti posvećena pažnja svim onim rizičnim i zaštitnim faktorima koji su u literaturi izdvojeni kao najvažniji i najznačajniji.

Obzirom da skoro dvije decenije radim u Zavodu za bolesti ovisnosti KS, te sam svakodnevno bila u prilici svjedočiti najrazličitijim oblicima maloljetničke delikvencije sa svim njenim pojavnim oblicima – porodični problemi i neadekvatna porodična dinamika kao uzrok i posljedica svega što je dalje u tekstu navedeno, eksperimentiranje i zloupotreba psihoaktivnih supstanci, alkoholiziranje neprikladno dobi i društvenim normama, sklonost kockanju i problemima koji uz kockanje proizilaze sa tendencom sve većeg rasta i sveobuhvatnijeg usmjerenja upravo na maloljetnike, sklonost vršnjačkom i drugim vrstama nasilja, sklonost autodestruktivnim oblicima ponašanja itd. Na poziciji medicinske sestre u direktnom sam kontaktu sa maloljetnim delinkventima i zahvaljujući tome imam adekvatan uvid i reprezentativan uzorak, što me je i direktno motiviralo da napravim istraživanje i uobličim ga u magistarski rad na ovu temu.

Međutim, prije nego započнем govoriti o rizičnim i zaštitnim faktorima delinkventnog ponašanja, potrebno je dati kratak osvrt na to ko su ustvari maloljetnici, šta je to maloljetnička delinkvencija, a šta delinkventno ponašanje.

Maloljetnik je osoba određenog starosnog uzrasta, koja se vidno razlikuje od djece i odraslih, kako po stepenu emocionalne tako i po stepenu intelektualne zrelosti. Starosna dob djeteta igra značajnu ulogu kada se govori o socijalnoj zaštiti, o radnom pravu, naročito o krivičnom pravu jer se na osnovu uzrasta djeteta može odrediti, da li ono odgovara za svoja učinjena krivična djela, te kakve ga sankcije čekaju.

Zakonodavstvo BiH propisuje donju starosnu granicu krivične odgovornosti, a to je navršenih 14 godina života. To znači da postoje osobe koje nisu navršile 14 godina i koje nisu krivično odgovorne te spadaju u kategoriju djece. Osobe od navršenih 14 godina života do 18 čine drugu kategoriju, odnosno kategoriju krivično odgovornih maloljetnih osoba.

Dakle u našem zakonodavstvu, maloljetne osobe se dijele u dvije kategorije:

1. mlađi maloljetnici, od navršenih 14 do 16 godina
2. stariji maloljetnici, od navršenih 16 do 18 godina

Pored toga, da bi se granica između maloljetnih i punoljetnih osoba učinila fleksibilnijom, u našem krivičnom zakonodavstvu postoji i kategorija mlađih punoljetnih osoba, a to su osobe od navršenih 18 do 21 godine života. (Buljubašić, 2005:19)

Autorica Josipa Bašić je izvršila klasifikaciju mladih u odnosu na maloljetničku delinkvenciju:

- *vrlo visoko rizični mladi* (maloljetnici koji su boravili u maloljetničkim zatvorima, koji su počinili neko ozbiljno krivično djelo te koji su upotrebljavali teške opojne droge)
- *visoko rizični mladi* (maloljetnici koji su učinili opasna krivična djela, konzumirali alkohol, teške opojne droge, te koji su uključeni u nezaštićene seksualne odnose)
- *srednje rizični mladi* (maloljetnici koji su učinili neka manja krivična djela, koji konzumiraju lake droge, te koji su seksualno aktivni pod zaštitom)
- *nisko rizični mladi* (maloljetnici koji se nisu niti jednom sreli sa opasnim delinkventnim radnjama, ne konzumiraju drogu, alkohol konzumiraju povremeno, oni zaostaju za svojim vršnjacima u školi, ali je kod njih rizik od negativnih posljedica veoma mali) (Bašić, 2000:32-33)

Za prestupništvo možemo reći da je to svako ponašanje pojedinca ili grupe mladih koje je protiv-društveno i neprihvatljivo, kojim se krše pravila ili norme društva, kada je društveno vidljivo i izaziva spontano ili organizovano društveno reagovanje u namjeri da se zaštite dobra i vrijednosti i sami akteri takvog ponašanja. (Ricijaš, 2009)

U literaturi se navodi da termin delinkvencija potiče od latinske riječi *deliktum* što znači greška, prestup ili djelo koje je zakonski zabranjeno, koje je kažnjivo, pa iz ovoga određenja proizlazi značenje riječi delinkvent (*delinquere*) što znači počinilac zabranjene i pravno kažnjive radnje, odnosno prestupnik ili zločinac. (Miković, 2004)

Delinkventno ponašanje ipak ne dolazi samo od sebe, to je čin koji je uvijek motiviran i koji ima neki određeni cilj.

Zvonarević je napravio podjelu motiva delinkventnog ponašanja:

- motivi kompenzacionog karaktera, koji se javljaju zbog težnje za uklanjanjem osjećaja inferiornosti
- motivi iz želje za osvetom, koji se javljaju zbog neopravdano izrečene osude ili neke druge nepravde koja može da bude čak umišljena
- motivi koji su inspirisani težnjom za održavanje priznatog statusa u grupi kojoj jedna osoba pripada, a koji je izgrađen na osnovu mišljenja vršnjaka koje maloljetnici posebno cijene i poštuju

- motivi koji se susreću kod osoba koje zbog nedovoljnog tj. pogrešnog vaspitanja nemaju dovoljno moralne snage da odole iskušenjima da izvrše neko krivično djelo (Zvonarević, 1985; prema Buljubašić, 2005:93)

Svaki od navedenih motiva delinkventnog ponašanja maloljetnika dovodi u sukob sa zakonom i otežava njegovo uključivanje u zajednicu, aktivno učešće u društvu, smanjuje mu šanse za zaposlenje, školovanje i zasnivanje vlastite porodice, zbog toga je potrebno promovisati zaštitne faktore kao i dobro osmišljenu prevenciju kako pomoći mladima u današnje vrijeme. Nepredvidivost svakodnevnice, veličanje kriminalnih profila, lažna obećanja i zakonska (ne)učinkovitost države oblikuje svijest mlađih danas tako da etički neprihvatljivi oblici ponašanja danas postaju prihvatljivi. (Ljubotina, 2004).

Iz svega prezentiranog uočljivo je da je maloljetnička delinkvencija ozbiljan i složen društveni problem. Potrebno je posvetiti punu pažnju ovom problemu jer ostavlja ozbiljne štetne posljedice na pojedinca, porodicu i društvo u cjelini.

1. METODOLOŠKI PRISTUP ISTRAŽIVANJU

1.1. Problem istraživanja

Mladalaštvo predstavlja specifično životno razdoblje u kojem se, pored tjelesnog i duševnog sazrijevanja, odvija i proces integracije pojedinca u društvenu zajednicu. Tokom tog razvoja od mladih se očekuje da razviju socijalne vještine i da preuzmu neke određene društvene uloge. Činjenica je da su mladi najperspektivniji dio i budućnost svakog društva i zato se ovoj populaciji mora posvetiti posebna pažnja. Rješavanje problema mladih očituje se u prevenciji nastajanja problema i od velikog je značaja za dalji razvoj svake društvene zajednice. Često se najvećim problemima mladih smatraju ponašanja koja u suštini predstavljaju simptome ili posljedice nekih drugih problema.

Delinkventno ponašanje se ogleda kao društveno neprihvatljivo ponašanje, gdje se u određenim životnim situacijama pada pod uticaj rizičnih faktora. Bosanskohercegovačko društvo nalazi se u tranziciji i veliki broj stanovnika živi u krajnje oskudnim uslovima u kojima su ispoljeni vidljivi faktori rizika. Pored toga naše društvo opterećeno je i drugim brojnim problemima. Sve ovo može generirati faktore koji mogu dovesti do raznih oblika društveno neprihvatljivog ponašanja, pa i do dolaska u sukob sa zakonom.

Prevencija delinkventnog ponašanja je prioritet većine društva, a što bi trebalo biti prioritet i u našoj zemlji naročito u ovo vrijeme. Integrirani i sveobuhvatni sistemi prevencije i tretmana delinkventnog ponašanja mladih u BiH je daleko od realizacije. Stoga je potrebno posvetiti punu pažnju prevenciji i pružiti podršku u izradi i realizaciji programa koji će ako ne eliminisati, onda ublažiti delinkventno ponašanje.

1.2. Predmet istraživanja

Predmet istraživanja su faktori rizika koji najviše dovode do delinkventnog ponašanja i zaštitni faktori na kojima se mogu jačati kompetencije djece i graditi preventivne aktivnosti.

1.3. Ciljevi istraživanja

Naučni ciljevi istraživanja

Kao naučni cilj istraživanja možemo označiti da se utvrdi koji su to najučestaliji rizični faktori a koji zaštitni u pojavi delinkventnog ponašanja.

Društveni ciljevi istraživanja

Kao društveni cilj istraživanja možemo označiti podizanje svijesti javnosti o rizičnim i zaštitnim faktorima delinkventnog ponašanja.

1.4. Sistem hipoteza

1. Generalna hipoteza

Postojanje više zaštitnih faktora smanjuje mogućnost pojave delinkventnog ponašanja uprkos postojanju rizičnih faktora. Kompleksan u multidisciplinaran pristup u identificiranju rizičnih i zaštitnih faktora maloljetničke delinkvencije, kao jednog od izraženih društvenih problema, jedina su mogućnost u prevenciji i suzbijanju istog.

2. Posebne hipoteze

- Najveći uticaj na pojavu delinkventnog ponašanja imaju rizični faktori vezani za porodicu.
- Faktori rizika vezani za školu imaju vrlo snažan uticaj na pojavu delinkventnog ponašanja
- Lokalna zajednica kao faktor zaštite ne pruža adekvatnu prevenciju delinkventnog ponašanja
- Pozitivan odnos, te pozitivna komunikacija i bliski odnosi u porodici, te jačanje otpornosti kod djece i mladih snažno utiče na prevenciju delinkventnog ponašanja.
- Genetski ili biološki faktori imaju uticaj na pojavu delinkventnog ponašanja.
- Saradnja na nivou škole, porodice i zajednice uspješno doprinosi jačanju zaštitnih faktora i samim tim sprečava pojavu delinkventnog ponašanja.

1.5. Varijable i indikatori

Nezavisne varijable u ovom istraživanju čine identifikacija zastupljenosti rizičnih i zaštitnih faktora u pojavi delinkventnog ponašanja.

Indikatori su spol, godine starosti, obrazovanje, pitanja vezana za oblike ponašanja, pitanja vezana za zaštitne faktore te pitanja vezana za mjere i prevenciju delinkventnog ponašanja.

Zavisne varijable u ovom istraživanju čine potreba za upoznavanjem i informisanjem javnosti o problemu tj. o rizičnim i zaštitnim faktorima, da li porodica ili škola imaju najveći uticaj na pojavu delinkventnog ponašanja kod djece i mladih.

Indikatori su pitanja u anketnim upitnicima vezana za informiranost javnosti: pitanja vezana za brigu društva o djeci koja ispoljavaju delinkventno ponašanje, te pitanja vezana za lokalnu zajednicu i njenu brigu o djeci koja ispoljavaju delinkventno ponašanje.

1.6. Način istraživanja

Ovo istraživanje ima karakter teorijsko-empirijskog istraživanja što je uvjetovalo izbor metoda i tehnika istraživanja.

Od metoda u radu je korištena metoda analize sadržaja literature, analiza sadržaja dokumenata i metoda ispitivanja.

Od tehnika je korištena tehnika anketiranja, a od instrumenata je korišten anketni upitnik za učenike i anketni upitnik za roditelje. Prilikom sastavljanja anketnog upitnika vođeno je računa da pitanja budu jasna i nedvosmislena. Analiza je provedena korištenjem statističkog paketa za sociološke studije IBM Statistics SPSS v25.0 za Windows (Armonk, NY: IBM Corp.).

Uzorak je obuhvatio 100 ispitanika i to: učenici osnovne škole 7. i 9. razreda, te njihovi roditelji.

1.7. Opravdanost istraživanja

Naučna opravdanost istraživanja

Naučna opravdanost istraživanja ogleda se u važnosti otkrivanja, istraživanja i dokazivanja efikasnosti metoda, tehnika i planova rada koji su u domenu nauke, a koji će koristiti u uspostavljanju i održavanju neophodne profesionalne stručnosti svih kadrova koji se bave problemom maloljetničke delinkvencije, jer je neophodna primjena naučnih dostignuća i relevantnih saznanja u prevenciji delinkvencije.

Društvena opravdanost istraživanja

Društvena opravdanost istraživanja ogleda se u edukaciji javnosti od strane medija o složenosti i zastupljenosti uzroka delinkventnog ponašanja, jer je delinkventno ponašanje simptom društvene dezorganizacije. Također je potrebno informisati javnosti o ulozi zaštitnih faktora u suzbijanju delinkventnog ponašanja, te o konsultaciji i saradnji stručnjaka koji će ukazati na potencijalna rješenja problema i mjere prevencije

1.8. Vremensko i prostorno određenje istraživanja

Vremensko određenje istraživanja je sprovedeno u periodu mart-april 2019. godine.

Prostorno određenje istraživanja je sprovedeno u O.Š. Safvet-beg Bašagić Kanton Sarajevo.

2.TEORIJSKE OSNOVE ISTRAŽIVANJA

2.1. Pojmovno određenje i definisanje osnovnih pojnova istraživanja

„Dijete je ljudsko biće koje nije navršilo 18 godina života ako se na osnovu zakona koji se odnosi na dijete, punoljetstvo ne stiče ranije“ (1. član Konvencije o pravima djeteta, 1989)

„Maloljetnik je osoba određenog starosnog uzrasta i posebnih biopsihičkih osobina koja se razlikuje od djece i odraslih po stepenu emocionalne i intelektualne zrelosti. (Buljubašić, 2005:18)“

„Delinkvencija ima porijeklo od latinske riječi *delinquere*, a znači počinitelj krivičnog djela, krivac, zločinac, prestupnik.“ (Miković, 2004:43)

„Delinkventno ponašanje ili kriminalno ponašanje mlađih je poseban dio fenomena koji se naziva različitim izrazima: asocijalno, devijantno, problematično, antisocijalno, a najčešće društveno neprihvatljivo. Delinkvencija ima porijeklo od latinske riječi *delinquere*, što znači počinitelj krivičnog djela, krivac, zločinac, prestupnik.“ (Miković, 2004:43)

„Maloljetnička delinkvencija predstavlja ozbiljan društveni problem i sociopatološku pojavu, stoga zahtjeva detaljan rad na otkrivanju uzroka koji dovode do ovakvog ponašanja.“ (Miković, 2004:47)

„Ponašanje se može definisati ako aktivan odnos pojedinca prema okolini kojoj se prilagođava, ali je on istovremeno i mijenja u skladu sa svojim potrebama.“ (Furlan, 1989)

„Poremećaji u ponašanju predstavljaju značajnije odstupanje od uobičajenog i društveno prihvatljivog ponašanja neke određene sredine za specifičnu dob i spol djeteta. To su ponašanja koja predstavljaju neposredno ili posredno ugrožavajuću i opasnu situaciju kako za samo dijete tako i za njegovu okolinu, te ukazuju na jasne pokazatelje budućeg nepovoljnog razvoja djeteta.“ (Vidanović, 2006:300)

„Apatija je stanje poremećene, bitno smanjene afektivnosti, koja se manifestuje kao potištenost, bezvoljnost, utučenost, ravnodušnost. Stanje apatije može da varira od prolazne, kratkotrajne emocionalne tuposti, indiferentnosti uslijed umora, preko relativno duge afektivne neosjetljivosti nastale kao reakcija na stres, pa sve do dugotrajne, duboke pataloške osjećajne utrnulosti, potištenosti i klonulosti u depresiji i melanoliji. Apatija je često sindrom

mentalnih poremećaja kao depresije ili odgovor na socijalne uticaje kao što su opsesija, smanjene mogućnosti ili ograničeno obrazovanje“ (Vidanović, 2006:37)

„*Autoritarnost* je društveni odnos koji favorizuje pretjerano poštovanje autoriteta vlasti ali i pojedinih ličnosti kao neprikosnovenih arbitara u svim značajnim pitanjima od važnosti za socijalnu organizaciju života, institucije i politiku. Iz toga proističe trajna i radikalna nejednakost učesnika u društvenom životu i njihova nemogućnost da slobodno iskazuju i zadovoljavaju svoje potrebe i interes.“ (Vidanović, 2006:50)

„*Porodica* je univerzalna ljudska zajednica koju čine odrasli, reproduktivno sposobni partneri i njihovo potomstvo, ali i dalji srodnici koji žive zajedno s njima. Porodica, pored reproduktivne, privredne, socijalne, ima i značajnu psihološku, vaspitnu i socijalizacijsku ulogu. Ona je važna primarna grupa i jedan od najznačajnijih agenasa socijalizacije.“ (Vidanović, 2006:300)

„*Porodica sa poremećenim odnosima* ili kako ih još zovemo degradirane porodice su rizične porodice za nastanak delinkvencije, jer one imaju očuvanu strukturu ali su odnosi u porodici poremećeni.“ (Buljubašić, 2005:67-70)

„*Porodica sa poremećenom strukturom* je nepotpuna porodica gdje se javljaju poremećaji u strukturi porodice izazvani brojnim faktorima što ima negativan uticaj na ukupan porodični sistem i njegovo funkcionisanje.“ (Buljubašić, 2005:64)

„*Socijalizacija* je složen i slojevit proces koji planski i sistematski sprovode pojedinca, škola i društvena zajednica kako bi se socijalno nezrela djeca postepeno osposobila za život u socijalnoj zajednici. Osnovni cilj procesa socijalizacije je da novi članovi društva putem učenja i u interakciji sa roditeljima, nastavnicima i ličnostima iz kulturnog i javnog života, nauče onaj tip ponašanja i međuljudskih odnosa, koji su karakteristični za datu kulturu, uz široku mogućnost adaptacije na nove životne uslove. Prema savremenim shvatanjima, proces socijalizacije uključuje i proces individualizacije pod kojim se podrazumijeva sposobnost pojedinca da prevaziđa postojeće probleme i da se mijenja u skladu sa sopstvenim potrebama. Najvažniji faktori socijalizacije su: porodica, škola i šira socijalna zajednica.“ (Vidanović, 2006:359)

„*Prevencija* znači sprečavanje poremećenog ponašanja ili pojave koja ostavlja posljedice po neke osobe ili grupe. Cilj preventivnog rada obuhvata nastojanje da se smanje mogućnosti pojavljivanje ozbiljnih društvenih i ličnih problema putem slabljenja faktora rizika i putem

jačanja uticaja zaštitnih faktora, kao što su društvena podrška i adekvatne društvene reakcije. Također, cilj preventivnog rada bio bi podsticanje ljudi da traže i nalaze pomoć čim se problem pojavi.“ (Vidanović, 2006:307)

„*Lokalna zajednica* uključuje određenu teritorijalnu cjelinu, u kojoj građani, podsredstvom vlastitih i zajedničkih resursa, zadovoljavaju najveći dio svojih životnih potreba i riješavaju svoje životne probleme. Na osnovu solidarnosti i uzajamnosti, mogu se razviti specifični načini života koji lokalnoj zajednici daju posebne kvalitete i mogu ih razlikovati od drugih. Kao negativna posljedica može se javiti izolovanost i zatvorenost nekih lokalnih zajednica i stvaranjem „geta“ kao suprotnosti osnovnim ciljevima obogaćivanja mreže kontakata i saradnje“ (Vidanović, 2006:232)

„*Rizični faktori* se definišu kao bilo koji uticaji koji pojačavaju vjerovatnost prvog pojavljivanja nekog poremećaja, napredovanja prema vrlo ozbilnjom stanju te podržavanju problematičnih uvjeta. Rizični faktori se podjednako odnose na one iz područja prenatalnog i biološkog do širokih okolnosti i uvjeta života koji pogodaju djecu.“ (Coie i dr., 1993; prema Bašić, 2000:31)

„*Zaštitni faktori* predstavljaju kako unutrašnje tako i vanjske snage koje pomažu djetetu da bolje podnosi rizike ili da ublažava rizike. To su također stavovi, vještine i vjerovanja koja pomažu djeci da se odupru delinkventnom ponašanju.“ (Fraser, 1997; prema Ajduković, 2000:52)

2.2. Rizični faktori u pojavi delinkventnog ponašanja

Svi rizični kao i zaštitni faktori nikad ne proizilaze iz same djece nego i iz njegove okoline, a prvenstveno potiču od njihovih roditelja, vršnjaka, i drugih osoba koje imaju velikog uticaja na zadovoljavanje djetetovih potreba.

Kada govorimo o djeci i mladima i njihovom ponašanju još uvijek možemo naići na spominjanje batina koja je „izašla iz raja“, ali se ona više ne može smatrati kao odgojno sredstvo. U odgoju djece danas se više teži ka usklađivanju individualnih vrijednosti djeteta sa vrijednostima okoline u kojoj živi kako bi se dijete razvilo u odraslu osobu koja je sposobna da se prilagodi i da se samostalno brine o sebi.

Teoretičari delinkventno ponašanje vide kao simptom društvene dezorganizacije, poremećaja socijalne kontrole i reda u određenoj društvenoj zajednici. (Jašović, 1991)

Delinkventno ponašanje je jedan od čestih problema koji se susreće kod djece i mladih, te je izraženije kod dječaka, o čemu svjedoče mnoga istraživanja. Naučno je utvrđeno da postoji mnogo razloga koji dovode do delinkventnog ponašanja djece i mladih među kojima se izdvajaju odrastanje u disfunkcionalnoj porodici, odrastanje uz samohrane roditelje, slab nadzor roditelja nad djecom, nedostatak emocionalne privrženosti djeteta sa porodicom, siromaštvo, zlostavljanje među vršnjacima i drugi. (Farrington, 1998, prema Bašić, 2000). Delinkvencija je naročito izražena u periodu adolescencije i naglo opada početkom 20- te godine života. Međutim jedan manji broj mladih nastavlja sa delinkventnim aktivnostima i poslije ovog perioda. Faktori koji najznačajnije utiču na razvoj ozbiljne i trajne delinkventne aktivnosti mladih jesu:

- „psihofiziološki i neurološki činitelji koji uključuju i dio genetskog nasljeđa;
- kognitivne poteškoće kao to je npr. niža inteligencija, slabija koncentracija i pozornost, slabije apstraktno mišljenje, slabije predviđanje i planiranje, lošije samoopažanje i samokontrola;
- hiperaktivnost, impulzivnost, niska tolerancija na frustraciju;
- porodični uticaji, od kojih su najznačajniji odbijanje roditelja, slabo roditeljsko uključivanje, kriminal i alkoholizam roditelja, razvod braka, razdvojenost porodice;
- uticaji vršnjaka kao što je kontakt s delinkventnim vršnjacima i odbijanje od vršnjaka koji ne očituju poremećaje u ponašanju;
- uticaj škole koji uključuje varijable kao što je loše školsko postignuće, problemi u ponašanju, nedovoljni nadzor učitelja, negativna školska klima i slično“. (Ajduković, 2000: 47-48)

Neki teoretičari smatraju da postoje faktori koji prethode poremećajima u ponašanju i koji se mogu identifikovati, zatim postoje faktori rizika koji mogu da se minimiziraju ili čak u potpunosti eliminisu pod uslovom da se s njima aktivno bavimo. Pored toga postoje i zaštitni faktori kojima se nastoji suzbiti i eliminisati delinkventno ponašanje. (Dryfoos, 1990, prema Bašić, 2000:29)

Tako Hawkins, faktore rizika koji prethode poremećajima u ponašanju objašnjava na sljedeći način:

- „čimbenici rizika ostaju stabilni bez obzira na društvene promjene;
- čimbenici rizika pojavljuju se u višestrukim društvenim sistemima, koji uključuju porodicu, školu, društvo vršnjaka, zajednicu i radno mjesto;

- što je više čimbenika rizika, veći je rizik;
- neki čimbenici rizika ne izazivaju veliki rizik, ali ako se nađu u kombinaciji s ranijim čimbenicima rizika imaju moćan učinak“. (Hawkins i dr., 1992, prema Bašić, 2000:29-30)

Posljednjih godina se počelo govoriti o djeci i mladima u riziku pa su istraživanja pokazala da se može govoriti o ponašanjima djece koja imaju zajedničke uzroke odnosno da imaju više istih rizičnih ili zaštitnih faktora, da porodični procesi odnosno život u zajednici imaju veliki uticaj na individualni razvoj djeteta. Stoga neki teoretičari smatraju da su rizična ponašanja djece i mlađih ustvari eksperimentisanje ili pak traženje neke senzacije, laži koja će proći bez uticaja na probleme u budućnosti, dok neki drugi teoretičari smatraju da djeca trebaju socijalne programe u kojima postoje zaštitni faktori koji bi svojim uticajem smanjili ili eliminisali rizičnost i ranjivost. Strašno iskustvo dječje populacije u BiH, nakon rata, nameće pitanje zašto neka djeca uprkos stresnim i rizičnim okolnostima nisu sklona razvoju delinkventnog ponašanja, dok druga djeca se nalaze u jednoj od skupina djece sa rizičnim ponašanjem i to sa dugotrajnim i negativnim posljedicama.

Najvećim problemom mlađih smatraju se ekstremna stanja i ponašanja koja u suštini predstavljaju posljedicu težih nagomilanih i mnogobrojnih problema (siromaštvo, svađe između članova porodice, narušeni porodični odnosi, zloupotreba psihoaktivnih supstanci i alkohola i sl.).

Budući da su mladi još u toku procesa razvoja, oni su najpodložniji uticajima okoline, što dodatno stvara uslove za povećanje pojave delinkvencije. Međutim uprkos ovoj činjenici i brojnim problemima koji su naša svakodnevica neka djeca su ipak otporna na rizične faktore zbog toga što posjeduju dovoljnu snagu i volju, ali i podršku roditelja d se odupru faktorima rizika. Djeca koja posjeduju moć otpornosti imaju razvijene vještine koje im osiguravaju odgovornost, sposobnost, snalažljivost, kako bi se razvili u zdravu odraslu osobu.

Kao što je već istaknuto, rizični faktori se definišu kao bilo koji uticaj koji pojačava vjerovatnost prvog pojavljivanja nekog poremećaja koji vode ka ozbiljnom stanju. Rizični se faktori odnose na područje perinatalnog, biološkog pa do širih okolnosti i uvjeta života koji pogađaju djecu i mlade. Rizični faktori su kako individualnog tako i kontekstualnog karaktera, jer oni pojačavaju vjerovatnoću neuspješnog izbora za dijete. (Bašić, Janković 2000:81)

U literaturi nalazimo na mnoge rizične faktore u razvoju poremećaja ponašanja. Tako Williams, Ayers, Arthur (1997), prema Bašić (2000), navode:

1. *genetske ili biološke faktore rizika*
2. *individualne ili vršnjačke faktore rizika*
3. *rizične faktore povezane sa školom*
4. *rizične faktore u porodici*
5. *rizične faktore u zajednici*

Svi pobrojani faktori u manjoj ili većoj mjeri mogu uticati na pojavu poremećaja u ponašanju djece i mladih. Zato je potrebno veću pažnju usmjeriti na ove faktore kako bi se njihovo dejstvo smanjilo ili u potpunosti eliminisalo.

2.2.1. Genetski ili biološki faktori rizika

U literaturi se kao genetski ili biološki faktori rizika najčešće navode:

- perinatalana trauma
- neurotoksičnost u trudnoći
- zloupotreba psihoaktivnih supstanci i alkohola

Prva asocijacija na poimanje imena *majka* je poklanjanje života i ljubavi. Majka pruža ljubav i daje primjer svojoj djeci. Ljubav je pored dobre komunikacije temelj za sigurnost koja je potrebna za uspješan razvoj djeteta. Majčinska ljubav znači prihvatanje djeteta i nježnost i od njene kvalitete ovisit će cijelokupni psihički život djeteta.

„Ulogu majke možemo posmatrati kao:

- osobu koja daje život;
- osobu koja njeguje, hrani i odgaja;
- osobu koja pruža ljubav i podučava kako se voli;
- osobu koja socijalizira.“ (Pašalić – Kreso, 2004:223-234)

Majka je također i osoba koja rješava probleme svog djeteta, pa njena ličnost i njeno ponašanje prema djetetu određuju njegovo ponašanje u budućnosti, stoga ukoliko je majka bila odgojena na loš i negativan način moguće je da će i ona tako odgajati svoje dijete. Roditelji kopiraju svoje roditelje i koriste ono što su naučili od svojih roditelja, a što može biti pozitivno i negativno. Pozitivno u smislu da usvoje sve one dobre osobine i navike, a

negativno u smislu da usvoje sve ono što ih dovodi do lošeg ponašanja. Kako dijete odrasta tako se uloga majke mijenja što pospešuje uspješan odgoj djeteta. Odgoj je jedan od puteva realizacije odnosno proces pozitivnog formiranja ličnosti. Poznato nam je da se ličnost formira biološki tj. nakon devet mjeseci trudnoće, cerebralno tj. nakon prve godine života kada mentalni skloovi djeteta dolaze na svoje mjesto, dijete tada počinje da hoda, da govori, personalno tj. od 3 do 5 godine života gdje dijete formira identitet ega i socijalno tj. oko 15-te godine života gdje dijete počinje da emocionalno sazrijeva i postaje svjesno situacije oko sebe. Važna uloga u odgoju djeteta ogleda se i na razini društvene vrijednosti određene zajednice, gdje dijete pored onoga što je naučilo i usvojilo od roditelja postaje otvoreno za nove informacije gdje slijedi razvijanje intelektualnih snaga. (Pašalić – Kreso, 2004:234) Razvijanje intelektualnih snaga djeteta zavise od obrazovne vrijednosti majke, te kvalitete slobodnog vremena koje majka provodi s djetetom.

Perinatalno doba predstavlja period neposredno prije porođaja do nekoliko dana poslije porođaja. Svaka trudnoća je značajan događaj u životu porodice i zajednice koja je okružuje, gdje začećem započinje veoma čvrsta organska vezanost make i djeteta. Začeće, trudnoća kao i rođenje djeteta predstavlja rizik s mogućnošću komplikacija da se ugrozi život, stoga je važno voditi zdrav život u tom periodu. U literaturi ćemo naći na utvrđene faktore koji mogu nepovoljno uticati na razvoj djeteta u perinatalnom periodu:

- toksini (ollovo i drugi metali, pesticidi, droga, alkohol, duhan, kafa i drugi);
- stres (rani, stalni, nepredviđeni);
- bolest majke za vrijeme trudnoće;
- prehrana majke za vrijeme trudnoće. (Pašalić – Kreso, 20004:235)

Svi pobrojani faktori igraju važnu ulogu u toku trudnoće i veoma su opasni stoga je potrebno voditi računa o tome da se oni što je moguće više izbjegavaju. Potrebno je stvoriti povoljnu okolinu u kojoj će trudnica boraviti kako bi se izbjegle sve stresne situacije koje bi mogle dovesti do određenih komplikacija, jer poznato nam je da dijete za vrijeme trudnoće osjeća i proživljava sve kao i majka. Ukoliko majka proživljava traume tokom trudnoće njih će proživljavati i dijete što može ostaviti negativan trag na dijete kada se rodi.

Problem ovisnosti danas velikom brzinom zauzima prvo mjesto na ljestvici socijalno – zdravstvenih problema, među kojima su najzastupljeniji alkohol i droga. Ovisnost se razvija duži vremenski period i ima negativne posljedice za čovjeka. Prema definiciji Svjetske zdravstvene organizacije, alkoholizam predstavlja bolest, a alkoholičar je osoba koja je

trajnim prekomjernim pijenjem alkohola oštetila svoje zdravlje, socijalno i ekonomsko stanje ili osoba kod koje postoje ovi predznaci. Alkoholizam roditelja igra ulogu predikatora u korištenju sredstava ovisnosti od strane njihove djece gdje ovaj uticaj može biti genetski određen kroz učenje po modelu i/ili zbog poremećenih odnosa i povećane razine stresa koji obično postoji u porodicama u kojima postoji alkoholizam. Alkoholizam roditelja za dijete predstavlja traumatsko iskustvo, dijete biva izloženo zlostavljanju, mnogim neugodnostima sa kojima se teško nose pa su djeca u takvim uslovima življenja podložna pojavi delinkventnog ponašanja. Postoje i sekundarni alkoholičari odnosno njihov alkoholizam predstavlja posljedicu nekog prethodnog psihološkog problema. Karakteristična je navika da se alkohol konzumira kako bi se pobeglo od nekog nezadovoljstva, depresije ili nekog trenutnog problema što s vremenom uz druge faktore može preći u ovisnost.

Veliki problem današnjice predstavlja konzumiranje alkohola u toku trudnoće i poslije porođaja, a činjenica je da su u brakovima, alkoholičara, bez obzira da li je jedan supružnik alkoholičar ili oba, u znatno većem procentu javljaju se komplikacije koje mogu da ugroze trudnoću ili može da dođe do urođenih mana kod djeteta. Ukoliko se radi o ocu koji je alkoholičar, govorimo o štetnosti muških polnih ćelija gdje se s vremenom broj pokrenutih spermatozoida smanjuje i oni postaju nepokretni i zbog toga ne mogu da oplode jajnu ćeliju. Ukoliko se radi o majci alkoholičarki, govorimo o poremećaju i promjenama na plodu koje mogu nastati tokom trudnoće, kao i spontani pobačaji i prijevremeni porođaj.

Alkohol koji majka uzima tokom trudnoće se preko organa za varenje i njihove sluzokože dospijeva u krvotok, a odatle u sve organe i tkiva ploda. Kod novorođenčeta koje je rođeno od majke alkoholičarke odmah po rođenju javlja se apstinencijski sindrom. Apstinencijski sindrom se javlja ukoliko se naglo smanji ili prekine unos alkohola u organizam što je praćeno dehidracijom, nemirnošću, glavoboljom, pa čak i smrću. U ovakvim slučajevima novorođenčetu se daju veoma male doze odgovarajućih lijekova za odvikavanje i lagano se provodi proces odvikavanja jer vjeruje se da takvo dijete ima sve predispozicije da kasnije razvije ovisnost od alkohola.

Fetalni alkoholni sindrom je naziv za stanje kod novorođenčadi koji su rođeni od majke koja je ovisna o alkoholu. Prepoznatljiv je po tome što kod djeteta strada centralni nervni sistem, što se očituje kroz psihičku zaostalost, zatim zaostalost u somatskom razvoju, rađanje djeteta sa manjom tjelesnom težinom što se kasnije očituje kroz zastoj u razvoju tjelesne visine, zatim

dolazi do pojave deformiteta lica, anomalije ušiju, srca, nepca, prstiju, genitalnih i drugih organa.¹

Ovisnost o drogama je psiho - fizičko stanje koje nastupa uslijed međudjelovanja živog organizma i droge što je karakterizirano promjenama u ponašanju. Psihička ovisnost predstavlja ovisnost gdje osoba poseže za drogama povremeno ili trajno kako bi se izazvalo zadovoljstvo, a fizička ovisnost predstavlja stanje koje je nastalo nakon dužeg vremena uzimanja droge što se očituje velikim poteškoćama ukoliko bi se prekinulo sa uzimanjem droge. Droga kao i alkohol ime negativne posljedice na dijete ukoliko se koriste tokom trudnoće. Problem koji se često javlja tokom odrastanja je kako pronaći svoj identitet jer su djeca u tom periodu jako podložna uticajima drugih i uticajima okoline u kojoj odrastaju. Formiranje identiteta podrazumijeva povezivanje prošlosti, sadašnjosti i neizvjesne budućnosti, te svoje želje, sposobnosti i interesu uskladiti sa zahtjevima roditelja i zajednice kojoj pripadaju.

Mladi su u ulozi posmatrača i oni vide da mnogi koriste razne psihoaktivne supstance. Kada dijete nema sigurnost i stabilnost u svojoj porodici izloženo je svim rizičnim faktorima koji će ga dovesti do delinkventnog ponašanja i delinkventnih radnji. Za pravilan odgoj djece od naročite važnosti su dobra komunikacija sa djecom, dobri i skladni odnosi između samih roditelja i djece. Roditelji moraju stvarati ugodnu i sigurnu porodičnu atmosferu u kojoj će do izražaja doći međusobno povjerenje i uvažavanje mišljenja. U takvim uslovima roditelji će mnogo brže i lakše prepoznati potrebe i želje svog djeteta.

2.2.2. Individualni ili vršnjački faktori rizika

Kao individualni ili vršnjački faktori rizika najčešće navode:

- *misli o delinkventnom ponašanju*
- *povezanost sa delinkventnim ponašanjem*
- *uticaj vršnjaka*

Individualizacija podrazumijeva kreiranje vlastitog puta na osnovu izbora školovanja, posla, biti ili ne biti roditelj, rano ili kasno roditeljstvo i sl. Mnoga istraživanja u svijetu su pokazala da djeca i adolescenti sa poremećajima u ponašanju imaju dosta lošiju sliku o sebi u poređenju

¹ www.sveoalkoholizmu.com, Alkoholizam i obitelj, objavljeno 27.02.2007.

sa njihovim vršnjacima koji nemaju ove poremećaje. Tako stvorena loša slika o sebi utiče na budućnost djeteta. Dijete koje misli da, za njega važni, odrasli imaju pozitivno mišljenje o njemu, uspješno kreira svoj identitet, a ponavljanjem različitih pozitivnih ponašanja potvrđuje pozitivan identitet. Na taj način se izgrađuje pozitivan identitet i to na temelju povratnih informacija od roditelja, nastavnika u školi, sestara, braće. Dajući djetetu informaciju o tome da je njegovo ponašanje poželjno i primjećeno kreira njegovu sliku o sebi koju ono nastoji u budućnosti zadržati. Međutim, primjećujući i ističući negativna ponašanja koja nisu poželjna, tim putem djetetu se šalje poruka da dobiva našu pažnju i onda dijete čini stvari kojim potvrđuje negativnu sliku o sebi.

Neuspjeh u prevladavanju određene faze sazrijevanja identiteta kod adolescenata može da rezultira konfuzijom identiteta i uloge u društvu što dovodi do delinkventnog ponašanja, jer što je slabiji identitet to je veći stepen delinkventnosti. Identitet jedne osobe formira se čitavog života, a djetinjstvo i adolescencija su ključna razdoblja u njihovom formiranju. Zato je odgovornost svih nas, a naročito roditelja i onih koji direktno rade u odgojno – obrazovnim institucijama da imamo djecu i mlade sa visokim stepenom samopoštovanja i samopouzdanja.

Period adolescencije je period u kojem se događaju velike promjene u životu svake ličnosti i ovo je period u kojem je naročito izražen uticaj vršnjaka. Vršnjaci su oslonac za adolescenta u njegovoј potrazi za identitetom i imaju dominantan uticaj. Vršnjačka skupina služi za prevladavanje osjećaja usamljenosti, pruža mogućnost upoznavanja novih prijatelja, pruža osjećaj pripadnosti, povjerenja i podrške, emocionalne sigurnosti i samopouzdanja. Vršnjaci utiču na formiranje slike o sebi. Stoga ako je adolescent povezan sa grupom vršnjaka koja posjeduje pozitivne norme i vrijednosti i on će sam prihvati takve vrijednosti. S druge strane, kao njihovi prijatelji imaju negativne norme ponašanja, postoje velike šanse da će i on sam prihvati takve norme. U ovom periodu se povećava podložnost tuđem mišljenju, nerijetko i pritiscima grupe vršnjaka, a opada oslanjanje na mišljenje roditelja. Roditelji posredno utiču na izbor prijatelja i vršnjaka sa kojima će se njihovo dijete družiti tako što potiču razvoj određenih osobina ličnosti i oblika ponašanja kod svoje djece. Slabe veze sa primarnim izvorima socijalizacije čine adolescente osjetljivim i rizičnim za delinkventno ponašanje. Ponekad u adolescenciji može doći do kidanja veza sa porodicom i školom i jakog vezivanja za grupu vršnjaka koja može biti izvor negativnih normi koje dovode do delinkvencije. U takvim situacijama postoji velika vjerovatnoća da će adolescenti prihvati rizična i opasna ponašanja od grupe sebi sličnih.

Iz svega izloženog možemo zaključiti da vršnjaci imaju naročito značajnu ulogu u periodu adoloscencije. Često uticaj vršnjaka može biti jači od uticaja roditelja, zato je važno da roditelji posvete pažnju tome sa kim se njihovo dijete druži i provodi vrijeme, uvažavati njegovo mišljenje, biti podrška i oslonac svome djetetu u svim životnim situacijama.

2.2.3. Rizični faktori povezani sa školom

Kao rizični faktori povezani sa školom najčešće se pominju:

- *školski neuspjeh*
- *siromašno akademsko postignuće*
- *nedovoljna privrženost školi*

Škola kao odgojno - obrazovna institucija ima veliku i značajnu ulogu u životu svakog pojedinca. Poslije porodice, djeca i mlađi najviše vremena provode u školi. Škola ima svoj režim, svoja pravila rada i ponašanja i postavlja određene obaveze i zahtjeve prema učenicima. Istraživanja su pokazala da djeca različito doživljavaju polazak u školu. S jedne strane, za jedan broj djece polazak u školu prouzrokuje određene psihološke poteškoće, jer na samom početku pokazuju veliki otpor prema odlasku u školu i teško se privikavaju na nove uslove i navike. S druge strane su djeca koja ne pokazuju bilo kakve probleme u prihvatanju novih pravila, uloga i uključivanja u novu sredinu. Istraživanja pokazuju da je integracija u školsku sredinu mnogo lakša i brža kod djece koja su već usvojila pozitivan stav i samopouzdanje u primarnoj porodici nego kod djece koja već imaju usvojen društveno neprihvatljiv oblik ponašanja.

Odgoj u školi je veoma dominantan način uticaja na mlade i može se reći da je to mjesto gdje dolazi do vidljivog ispoljavanja rizičnog ponašanja. Naučno je dokazano da svi poremećaji u ponašanju počinju u porodici a da se u školi razvijaju u rizična ponašanja ukoliko se ne otkriju na vrijeme. (Dervišbegović, 1997)

Nastavnici imaju veliku odgovornost jer od njih zavisi da li će se na vrijeme primijetiti da učenici ispoljavaju poremećaje u ponašanju. Prve znake poremećaja u ponašanju lako je opaziti jer se očituju kroz zapuštanje školskih obaveza, agresivnost, povučenost, bježanje sa časova, uništavanje školske imovine, učestali konflikti sa drugim učenicima i nastavnicima i mnoga druga slična ponašanja. Također školski neuspjeh može se smatrati rizičnim

ponašanjem, a očituje se kroz lošu koncentraciju, emocionalnu nezrelost, smanjene pažnje i sposobnosti čitanja, pisanja i učenja.

Velikim problemom smatra se i vršnjačko nasilje koje je sve više prisutno u školama, a koje je također još jedan razlog neuspjeha u školi. Vršnjačko nasilje ostavlja različite i složene posljedice, tako da često žrtve vršnjačkog nasilja postaju osjetljive i povučene osobe koje se plaše dolaziti u školu što dovodi do izostajanja sa nastave.

S obzirom na školske zadatke, djelatnost u školi se odvija u dva područja: nastava i vannastavne aktivnosti. Područje vannastavnih aktivnosti služi za okupaciju slobodnog vremena učenika putem raznih sekcija, takmičenje i edukacija. Na taj način se nastoji privući pažnju učenika, skloniti ih se sa ulica i lošeg uticaja okoline, u cilju eliminisanja loših navika. (Dervišbegović, 1997)

Nemogućnost završetka škole često je izvor frustracije kod delinkventnih osoba, a poznato nam je da je frustracija predstavlja nemogućnost ostvarivanja ciljeva. (Vidanović, 2006)

Zbog različitih problema jedan broj djece nije u mogućnosti da završi školu, a što kao rezultat ima siromašno akademsko postignuće što nerijetko može pospješiti delinkventno ponašanje. Bez odgovarajućih kvalifikacija mladi teško pronalaze zaposlenje i podložniji su lošim uticajima što ih nerijetko može dovesti do kriminalnih radnji.

Iz svega navedenog može se zaključiti da škola ima značajnu ulogu u životu svakog pojedinca, da je njena uloga u ovom periodu značajna posebno zbog činjenice da značajan broj porodica zanemaruje svoju odgojnu ulogu i prebacuje je na školu. U novonastalim uslovima neophodna je društvena pomoć i podrška školi kako bi mogla odgovoriti svojoj izuzetno značajnoj ulozi.

2.2.4. Rizični faktori u porodici

Kao rizični faktori u porodici najčešće se navode:

- problemi u porodici
- porodična historija visokorizičnog ponašanja
- neadekvatna ponašanja roditelja kao modela

„Porodica je univerzalna ljudska zajednica koju čine odrasli reproduktivno sposobni partneri i njihovo potomstvo, ali i dalji srodnici koji žive zajedno sa njima. Porodica, pored

reprodukтивне, privredne, socijalne, ima i značajnu psihološku, vaspitnu i socijalizacijsku ulogu. Ona je važna *primarna grupa* i jedan je od najznačajnijih *agenasa socijalizacije*. (Vidanović, 2006:300)

Porodica uređuje i postavlja pravila, određuje uloge za svakog člana, usavršava komunikaciju između članova te rješava nastale probleme. Porodica također igra veliku ulogu u odgoju djece.

„Pod porodičnim odgojem podrazumijeva se roditeljska djelatnost koja je usmjerena na podizanje i odgoj djece koja se u pravilu odvija u porodičnom okruženju od strane odraslih koji su najčešće roditelji te djece“. (Pašalić – Kreso, 2004:49)

Porodica je prva veza između novorođenčeta i okoline u kojoj dijete stiče svoja prva iskustva, razvija fizičke i intelektualne sposobnosti, uči da govori i usvaja oblike ponašanja. (Pašalić – Kreso, 2004:91). Stoga, ukoliko su vaspitanjem i pozitivnom atmosferom u porodici uspostavljeni topli, prisni odnosi, dijete će usvojiti pozitivne norme i ponašanje od porodice.

Porodica svoje članove, odnosno djecu štiti i čuva od nepovoljnih vanjskih uticaja. Međutim, danas se sve više dešava da se unutar same porodice događaju situacije koje loše utiču na djecu. Tako djeca postaju najranjivija kategorija kojom je jednostavno manipulisati i koja padaju pod uticaj drugih. Istraživanja su pokazala da ako je porodica disfunkcionalna, sa poremećenom strukturom ili sa poremećenim odnosima, njeni članovi su pod rizikom da se ispolje neki od oblika poremećaja u ponašanju.

Djeca usvajaju ponašanje u procesu učenja po modelu. Zbog toga roditelji imaju važnu ulogu u odgoju jer se djeca orijentišu prema svojim roditeljima i kopiraju ih. Djeca kopiraju njihove stavove, poglede na život, uvjerenja, ponašanje i reakcije u određenim situacijama. Između članova porodice postoji interakcija i međusobna zavisnost. Na osnovu te interakcije odvija se proces socijalizacije djeteta. Članovi porodice u ostvarenju svojih funkcija i uloga utiču međusobno jedni na druge.

„Zanemarujući roditeljski stil koji karakterizira niska razina discipliniranja, nadzora, emocionalnosti i povezanosti, značajan su faktor rizika za razvoj delinkventnog ponašanja mladih“. (Hoeve, 2008:224)²

„Važno je naglasiti uticaj zlostavljanja i zanemarivanja u ranoj dobi, što kasnije dovodi do dezorganizovane privrženosti koja se kasnije povezuje sa povećanom razinom agresije kod

² Hoeve M. Trajectories of Delinquency and Parenting Styles str.223-22

djece, hostilnosti i drugih eksternaliziranih poremećaja u ponašanju kao što je delinkventno ponašanje.“³

Nasilje je u današnje vrijeme poprimilo zabrinjavajuće razmjere, kako po širini tako i po oblicima nasilja. Zapravo, nasilje se proširilo na globalni, planetarni nivo, sve opasnije i sve perfidnije. Međutim, to širenje nasilja nije dovelo do smanjenja intenziteta na individualnom i porodičnom nivou. Upravo je to razlog što humanistički orijentisane nauke i praksa posvećuju sve veću pažnju toj temi, posebno u kontekstu porodice. Drugi razlog zbog kojeg se velika pažnja poklanja porodičnom nasilju jeste što se ono prenosi s generacije na generaciju, tako da oni koji su u djetinjstvu bili žrtve nasilja postaju nasilni prema svojoj djeci kao odrasli. Sve ovo utiče na razvoj, psihičko funkcionisanje i socijalne relacije svake nove generacije. Istraživanja su pokazala da postoji povezanost između porodičnog nasilja u djetinjstvu i pojave poremećaja u ponašanju, pa i delinkventnog ponašanja.⁴

Porodice sa poremećenom strukturu, poremećenim odnosima među članovima porodice, asocijalnim pojavama dovodi do toga da dijete bude zanemareno i zapostavljeno i da se kao takvo lako uklapa u društvo koje na njega ima negativan uticaj, te koje ga podstiče na činjenje krivičnih djela.

„Strukturalna cjelovitost porodice predstavlja značajan preduslov njene funkcionalne adekvatnosti. Nasuprot tome, poremećaji u strukturi porodice imaju negativan uticaj na ukupan porodični sistem i njegovo funkcionisanje. Nepotpunost porodice može biti izazvana brojnim činiocima i imati više oblika. Zavisno od toga kojim je činiocima uslovljena, ona ostavlja dosta različite posljedice. Tako razorenost porodice koja je rezultat uticaja koji su van moći porodice, kao što je smrt nekog od roditelja, imaju slabije nepovoljno dejstvo. S druge strane, porodice čija je struktura poremećena pretežno subjektivnim slabostima roditelja, kao što su razvod, vanbračnost i drugi razlozi odvojenog života roditelja, imaju neuporedivo teže posljedice po djecu i njihov razvoj.“ (Buljubašić, 2008:71)

„Planovi i programi koji se odnose na prevenciju maloljetničke delinkvencije moraju predvidjeti podršku porodici savjetodavnog rada, edukacije do materijalne podrške“ (Buljubašić, 2008:187)

³ Ruchkin V. Family Impact on Youth Violence str.105-112

⁴ Janković J. Bašić, 2001. Prevencija poremećaja u ponašanju djece i mladih u lokalnoj zajednici, Zagreb str49

2.2.5. Rizični faktori u zajednici

Kao rizični faktori u zajednici najčešće se navode:

- *hronično nasilje u zajednici i*
- *siromaštvo*

S obzirom da se naše društvo nalazi u periodu tranzicije koja sa sobom neminovno donosi i brojne probleme, nezaposlenost i siromaštvo postali su jedni od naših najizražajnijih problema. Ovi problemi posebno su značajni jer u svim raspravama o kriminalitetu ovi faktori se moraju uzeti u obzir. Naime, nezaposlenost unutar porodice izaziva niz problema među kojima su najzastupljeniji psihički problemi, poremećeni odnosi među članovima porodice, razočarenje u život i nemogućnost zadovoljenja osnovnih egzistencijalnih potreba. Zbog navedenih problema ponekad su roditelji spriječeni da svoju roditeljsku ulogu izvršavaju u potpunosti jer su opterećeni pronalaskom riješenja nastalih problema. Djeca tada bivaju zanemarena, emocionalno gladna i osjećaju nesigurnost. Nedostatak željene pažnje počinju tražiti na drugim mjestima, izvan porodice, gdje bivaju izloženi lošim uticajima okoline i nerijetko postaju delinkventi. Nezaposlenost, naročito dugotrajna, se označava kao generator siromaštva i izvor brojnih problema koji se manifestuju na pojedinačnom, porodičnom i društvenom nivou. Nezaposleni roditelji često osjećaju krivnju i dovode u pitanje da li su dobri roditelji zbog toga što nisu u mogućnosti da zadovolje sve potrebe djece, te da nisu dobar uzor svojoj djeci.

Iz svega izloženog možemo zaključiti da postoji veliki broj rizičnih faktora, među kojima su naročito značajni faktori vezani za porodicu. Zato je važno raditi na razvoju otpornosti kod djece jer je otpornost jedan od najboljih i najefikasnijih zaštitnih faktora. Važno je, također, da roditelji shvate koliko je bitno da dijete odrasta u funkcionalnoj porodici i koja mu pruža podršku, sigurnost, toplinu, povjerenje, ljubav, zaštitu i razumijevanje.

2.3. Zaštitni faktori u pojavi delinkventnog ponašanja

U prethodnom dijelu analizirani su faktori rizika koji mogu dovesti do društveno neprihvatljivog ponašanja djece i mladih. Brojna istraživanja su pokazala da su najzastupljeniji faktori rizika vezani za porodicu i školu. Već je istaknuto da nasuprot rizičnim faktorima postoje i zaštitni faktori koji pomažu da se sprječi nastanak poremećaja u

ponašanju, te da se suzbije ili potpuno eliminiše već ispoljeno društveno neprihvatljivo ponašanje.

Williams, Ayers, Arthur (1997), prema Bašić (2000), navode i zaštitne faktore čijom se zastupljenosću smanjuje rizik za pojavu delinkvencije mladih i drugih oblika poremećaja u ponašanju. To su:

- ženski spol
- jaka povezanost sa roditeljima
- dogovori sa porodicom
- otpornost i pozitivan temperament
- sposobnost za prilagođavanje i oporavak
- podržavajuća porodična klima
- jaki vanjski sistemi podrške koji jačaju dječje napore za sučeljavanje sa rizicima i stresorima
- zdrava vjerovanja
- prosocijalna orijentacija
- vještine rješavanja socijalnih problema

Pored toga, za poremećaje u ponašanju kao faktori zaštite navode se i:

- inteligencija
- socijalne vještine
- prosocijalne grupe vršnjaka
- akademsko postignuće
- samodisciplina

Zaštitni faktori pomažu u definisanju koncepta pozitivnog razvoja i razvoja otpornosti kod djece. Naučno je dokazano da djeca koja odrastaju u okruženju u koje su prisutni alkoholizam i nasilje, izloženija su navedenim rizičnim faktorima i da kasnije ispoljavaju poremećaje u ponašanju. Međutim, postoje i djeca koja ne žele poput svojim roditelja i/ili prijatelja. Stoga, suočavajući se sa rizicima kod neke djece se pojavljuje otpornost koja ih štiti od rizika poremećaja u ponašanju.

Otpornost

Sam termin otpornost može se definisati kao jedan okvir sistema vjerovanja gdje pojedinac može da procjeni događaje u svom okruženju što omogućava da se uprkos faktorima rizika postignu pozitivni rezultati. Otpornost je interakcija faktora rizika u kombinaciji sa faktorima zaštite tj. pozitivnim snagama gdje se otporna djeca opisuju kao kompetentna djeca koja bez obzira što su izložena utjecajima uspijevaju da odole delinkventnom ponašanju.

Pojam otpornost se odnosi na nekoliko aspekata i to:

- dobre razvojne ishode uprkos visokorizičnoj situaciji
- suočavanje sa prijetećom situacijom
- uspješan oporavak od trauma (Ajduković, 2000:53)

Za razvoj otpornosti koja, kako vidimo, igra veliku ulogu u razvoju djeteta i djeluje kao jedan od najboljih zaštitnih faktora, odgovorna su tri područja:

1. socijalna okolina
2. porodična okolina
3. karakteristike pojedinca

Postoji nekoliko bitnih karakteristika otporne djece i mlađih koje treba predstaviti a to su:

1. aktivan pristup problemu u životu i na taj način se djeca odupiru emocionalno opasnom iskustvu
2. tendencija konstruktivnog opažanja boli i frustracije
3. sposobnost da se pridobije pažnja od drugih
4. vjera u viziju pozitivnog i smislenog života
5. shvatanje sebe i samopoštovanje
6. dobra komunikacija sa drugima i samokontrola (Garmzey, 1983., McWhirter, 1993., prema Dalale, 2000)

Ukoliko se dijete nalazi u visokorizičnom okruženju da bi razvilo otpornost potrebna je:

- emocionalna briga i toplina
- otvorenost i prihvatanje
- samostalnost, ali uz strukturu i nadzor
- usmjerenost prema postignuću
- razvoj odgovarajućih normi i vrijednosti (Ajduković, Delale, 2000:54)

Tek onda kada dijete posjeduje sve pobrojane karakteristike zajedno sa socijalnom podrškom, imat će dovoljnu snagu da se odupre faktorima rizika.

Model razvoja otpornosti kod djece prema Ajduković (2000:56):

1. *Zadovoljenje temeljnih potreba*

Bitnu ulogu u zadovoljenju temeljnih potreba djeteta imaju mjere socijalne politike, porodično-pravna zaštita djeteta i ostale intervencije sistema socijalne zaštite

2. *Socijalna mreža i suštinsko prihvatanje*

Predstavljaju drugi nivo kod razvoja otpornosti djeteta, gdje je suštinsko prihvatanje djeteta kao osobe presudno za djetetov uravnotežen psihosocijalni razvoj, sa porukom da je voljeno. Ukoliko dijete u svojoj porodici ne može biti prihvaćeno onda je potrebno razviti mrežu podrške koja će pomoći da se prevaziđu poteškoće (Ajduković, 2005:57)

3. *Otkrivanje smisla i strukture u životu*

Smisao možemo shvatiti kao razumijevanje da se u životu dešavaju pozitivne stvari i da su za njegov razvoj sa aspekta otpornosti potrebne kreativne aktivnosti (igra, crtanje, pokret), koje bi djetetu olakšale izražavanje (Ajduković, Delale i Dražić, 2000).

4. *Doživljaj osobne djelatnosti*

Djelatnost predstavlja sposobnost da se socijalne i emocionalne vještine usklađeno pridonose u ostvarivanju zadatih ciljeva (Bandura, 1997., prema Bašić, 2000:58). Djelotvornost nije neposredno povezana sa vještinama koje imamo nego je povezana sa uvjerenjem šta mi možemo učiniti u datoj situaciji. Kada govorimo o vještinama misli se na vještine roditeljstva, vještine komunikacije djece i roditelja, te vještine riješavanja sukoba.

5. *Djelotvorno suočavanje sa stresom*

Suočiti se znači promjeniti poremećeni odnos sa okolinom tako npr. humor kao strategija djelotvornog suočavanja sa stresom je način integriranja stvarnosti u životu da stvari postanu podnošljivije.

6. *Samopouzdanje i samopoštovanje*

Savremena shvatanja samopouzdanja i samopoštovanja govore o tome da su to sposobnosti koje se ne dobivaju rođenjem nego se stiču i razvijaju u toku života. Samopouzdanje je dakle, sposobnost koju dijete izgrađuje u interakciji sa roditeljima, prijateljima i drugim ljudima koji imaju važnu ulogu u njegovom odrastanju.

Samopouzdanje djetetu daje hrabrost u određenim situacijama, samouvjerenost, sigurnost i vjeru u sebe i štiti ga od lošeg uticaja okoline. Djeca sa razvijenim samopoštovanjem prepoznaju svoje kako dobre tako i loše strane i bez problema ih kao takve prihvataju, prihvataju svoj neuspjeh, krivicu i svjesni su toga da ih to ipak ne čini lošim osobama. Samopoštovanje im omogućava da vjeruju da vrijede, da mogu postići velike uspjehe u životu i dobro sarađuju sa drugima.

Prema brojnim mišljenjima osjećaj samopoštovanja uključuje nekoliko bitnih karakteristika koje dijete treba da posjeduje, a to su osjećaj sigurnosti, identiteta, pripadnosti, svrhe i osobne kompetencije.

7. *Emocionalna inteligencija*

Emocionalna inteligencija predstavlja skup emocionalnih osobina koje su važne za uspješnost pojedinca, to je sposobnost snalaženja u određenim situacijama bez pomoći drugih. Emocionalna inteligencija ima nekoliko bitnih komponenti i to : razumijevanje vlastitih emocija, mogućnost upravljanja vlastitim emocijama, mogućnost samomotivacije, razumijevanje drugih ili empatija, mogućnost uspostavljanja emotivnih veza, znanje o ispravnom korištenju socijalnih vještina, pregovaranje, rješavanje problema, saradnja i umijeće slušanja (Delale, Bašić i Janković, 2000:66).

Kao što je već istaknuto zaštitni faktori predstavljaju unutarnje i vanjske snage koje pomažu djetetu da bolje podnosi rizike ili da ih ublaži. Pored otpornosti koji je najvažniji zaštitni faktor kod djece, bitnu ulogu igra i socijalna mreža koja obuhvata porodične, prijateljske i stručne odnose i njihovo međusobno komuniciranje.

Mnoga djeca danas odrastaju bez nade i želje za uživanjem u svim blagodatima koje djetinjstvo nosi sa sobom. Razlog tome je što se djeca više ne uče vještinama za socijalizaciju i aktivno učestvovanje u porodici sa nedostatkom uslova za odrastanje (Dryfoos, 1999 i Bašić, 2000:31). Djeca takvim porodicama bivaju izložena mnogim rizicima.

Dogovori u porodici i jaka povezanost sa roditeljima su zaštitni faktori koji su od naročitog značaja za prevenciju poremećaja u ponašanju i delikvenciji. Dobra, sadržajna i kvalitetna komunikacija između roditelja i djece omogućava roditeljima da sagledaju potrebe, probleme, strahove, interes i nadanja svoje djece i da pokrenu različite aktivnosti kako bi im pomogli. Pored toga, roditelji mogu uvidjeti da li postoji neki problemi u ponašanju i ukoliko postoji kako ga sanirati.

Kod mladih koji ispoljavaju poremećaje u ponašanju sposobnost za prilagođavanje i oporavak kao faktor zaštite nudi mogućnost da dijete vrati u „normalu“. Uspješnost oporavka ovisi od želje djeteta, ali i roditelja, da promjeni svoje ponašanje i da se prilagodi novom pozitivnom ponašanju koje mu garantuje uspješnost u svim životnim poljima.

Da bi se poremećaji u ponašanju suzbili ili eliminisali, potrebno je otkrit na vrijeme kako bi se na najbolji mogući način moglo prevenirati. Istraživanje je pokazalo da su, prema mišljenju ispitanika, među najzastupljenijem zaštitnim faktorom povezanost sa roditeljima i jak vanjski sistem podrške koji jača dječije napore za suočavanjem sa rizicima. Veliki je korak u prevenciji kada dijete prizna da ima problem i da želi surađivati u njegovom otklanjanju.

Pored zaštitnih faktora potrebno je spomenuti i mjere da se pomogne djeci sa poremećajima u ponašanju. Prema mišljenju ispitanika te mjere su razgovori i savjetovanje, kvalitetna komunikacija sa porodicom, pedagoško-psihološke mjere, predavanja u školama o mogućim rizičnim i zaštitnim faktorima u pojavi maloljetnog delinkventnog ponašanja. Za uspješno suzbijanje delinkventnog ponašanja mladih pored zaštitnih faktora i navedenih mera potrebni su i preventivni programi koji kroz poznavanje faktora rizika imaju cilj sprečavanje poremećaja u ponašanju što zahtjeva dobro poznavanje djeteta i okoline (uže i šire).

2.4. Mediji kao faktori rizika i zaštite

Život savremenog čovjeka je danas gotovo nezamisliv bez masovnih medija: televizije, radija, štampe i interneta. Mediji nude mnoge informativne, edukacijske i zabavne sadržaje uz mogućnost da mladi za veoma kratko vrijeme saznaju sve što ih zanima o određenim temama i problemima. Mediji imaju svoje pozitivne i negativne strane, upotrebu i zloupotrebu. Danas više dolaze do izražaja negativne strane i to kroz prezentaciju kriminala i nasilja što pospješuje pojavu delinkventnog ponašanja.

Mediji u značajnoj mjeri utiču na socijalizaciju djece jer ona provode mnogo vremena gledajući televiziju. Istraživanja pokazuju da djeca koja pretjerano gledaju filmove, trilere, emisije u kojima su prisutne svene nasilja, čitaju krimi-romane nerijetko kasnije ispoljavaju neki vid prestupničkog ponašanja tako što oponašaju „junaka“ iz filmova ili romana.

Opravdanje za takvo ponašanje navode da su to vidjeli na filmu i da smatraju da je to dozvoljeno i normalno kako bi ostvarili svoje ciljeve.⁵

Međutim ono što naučno još nije dokazano i razriješeno je to da li gledanje nasilja i kriminaliteta samo potencira delinkventno ponašanje ili se već postojeće delinkventno ponašanje manifestuje kroz još veću sklonost prema nasilju koje dovodi maloljetnika u sukob sa zakonom.

Velikim problemom smatra se i način izvještavanja o maloljetničkom prestupništvu, jer novinari često krše pravila struke, pa prilikom izvještavanja ne vodi se dovoljno računa o statusu maloljetnika, otkriva se njihov identitet i bivaju javno obilježeni kao društveno neprihvatljive individue.

„Mediji načinom (formom i sadržajem) na koji pišu o maloljetničkom prestupništvu šalju tri dominantne poruke:

maloljetničko prestupništvo je u stalnom porastu i ne možemo ga kontrolirati,
maloljetnici u sukobu sa zakonom su izrazito okrutni i po svojoj prirodi zli,
maloljetni prestupnici predstavljaju veliku i stalno rastuću prijetnju našem društvu.“
(Halilović, 2005:17)

Pozitivna strana medija, koja je nažalost manje zastupljena, ima ulogu u promovisanju zaštitnih faktora. Postoji nekoliko zaštitnih faktora koji promovišu mediji a to su:

- razvijanje pozitivnog stava prema školi i privrženost učenju
- jačanje društvenih vještina i sposobnosti
- autoritativan roditeljski stil koji podrazumijeva iskazivanje brižnosti i ljubavi, ali i određivanje granica i sprovođenje nadzora
- kontakt sa prosocijalnim vršnjacima
- uključenost u vannastavne aktivnosti koje potiču kreativnost i timski duh
- trajni odnos s mentorom, odnosno osobom koja ima ulogu oslonca i uzora, bilo da je riječ o studentu, učitelju, savjetniku ili drugom članu zajednice (Dračo, 2005:11).

Iz svega navedenog vidimo da u većini slučajeva mediji ne djeluju u najboljem interesu maloljetnika i ne pokušavaju pronaći rješenje za nastali problem. Slika koja se stvara o

⁵ Jelena Rivstevski psiholog, 2005. „Utjecaj maloljetničke delinkvencije u Srbiji, 06.01.2010.

maloljetnicima u sukobu sa zakonom je veoma loša. Stoga, mediji bi trebali da djeluju u interesu maloljetnika, ne iznoseći u javnost identitet maloljetnika, da ga ne etiketiraju i stigmatiziraju, nego da pokrenu određene aktivnosti kojima će se suzbiti ili eliminisati delinkventno ponašanje.

2.5. Lokalna zajednica u prevenciji delinkventnog ponašanja

Mnoga istraživanja pokazuju da lokalna zajednica posjeduje mnoge faktore rizika koji su odgovorni za pojavu delinkventnog ponašanja, ali i da posjeduje niz zaštitnih faktora čiji je cilj prevencija i suzbijanje poremećaja u ponašanju i otklanjanje posljedica koje je izazvalo to ponašanje.

Funkcija lokalne zajednice ogleda se u obezbjeđivanju prostora za socijalizaciju i u ponudi raznih perspektiva u pogledu na život. Da bi zajednica funkcionalala potrebno je da definiše svoje potrebe, svoje ciljeve, da utvrdi redoslijed ispunjavanja zadatih ciljeva i potreba, da razvije povjerenje među njenim članovima i da ih na adekvatan način motivira da učestvuju u programima i raznim aktivnostima (Janković, Bašić, 2001:27)

Prevencija znači sprečavanje poremećaja u ponašanju ili pojave koja ostavlja posljedice po neke osobe ili grupe (Vidanović, 2006:307). Cilj preventivnog rada obuhvata nastojanje da se smanje mogućnosti pojavljivanja ozbiljnih društvenih i ličnih problema putem slabljenja faktora rizika i putem jačanja uticaja zaštitnih faktora kao što su društvena podrška i adekvatne društvene reakcije.

Prevencija se odnosi na mjere kojima se nastoji spriječiti društveno neprihvatljivo ponašanje mladih i ona daje najbolje rezultate u identifikaciji rizika. U literaturi prevencija se dijeli na:

- primarnu prevenciju
- sekundarnu prevenciju
- tercijarnu prevenciju

Primarna prevencija ima za cilj da se različitim aktivnostima unaprijed djeluje na moguće uzroke maloljetničke delinkvencije, što nužno predstavlja njihovo dobro poznavanje. Najčešće se mjere primarne intervencije izjednačavaju sa socijalno-političkim mjerama koje su usmjerene na poboljšanje životnih i radnih uslova svih građana, a posebno djece. Među

ovim mjerama od posebnog značaja su određena materijalna davanja i različite vrste pomoći u cilju stvaranja socijalne sigurnosti porodice (Buljubašić, 2005:172)

Kao program primarne prevencije poremećaja u ponašanju mladih, kada govorimo o lokalnom nivou, može se smatrati: uticaj na kvalitet življenja u porodici i na druge uzroke u neposrednoj okolini djeteta, očuvanje i jačanje veza interakcija djece sa zajednicom, te pojačan neformalni nadzor nad načinom življenja od strane pojedinca ili grupe (Jašović, 2010).

Sekundarna prevencija je usmjerena na identifikaciju i kontrolu simptoma, zaustavljanje daljeg napredovanja problema, te pomoći u riješavanju nekog problema koji se već ispoljio (Žižak, Horvat-Kule, 1995: Buljubašić, 2005:172). Sekundarna prevencija se sastoji iz niza aktivnosti čiji je cilj rano otkrivanje i identifikacija poremećaja u ponašanju. Usmjerena je prvenstveno na porodice sa poremećenim odnosima i strukturu gdje su vidljivi nepovoljni uslovi za socijalni razvoj. Program sekundarne prevencije se ogleda u angažovanju stručnih lica, da preko odgovarajućih postupaka otkriju i utvrde razloge zbog kojih mladi ispoljavaju društveno neprihvatljivo ponašanje.

Tercijarna prevencija je usmjerena na tretiranje maloljetnika kod kojih se već ispoljilo delinkventno ponašanje, a u cilju sprečavanja recidivizma (Buljubašić, 2005:173).

Program tercijarne prevencije je izbjegavanje nepotrebognog sukoba sa pravosudnim sistemom i druge mjere kojima bi se spriječilo ponovno činjenje prestupa (Buljubašić, 2005:174).

Uključivanje zajednice u rješavanje problema zasniva se na raznim aktivnostima od kojih se može izdvojiti prevencija poremećaja u ponašanju. Zato je važno što je više moguće osvježiti članove zajednice jer od njihove uključenosti i doprinosa ovisit će uspješnost prevencije.

Da bi lokalna zajednica zajedno sa svojim članovima u tome uspjela potrebno je identifikovati nekoliko elemenata „zdrave“ zajednice. Tako se zdravom zajednicom smatra ona zajednica koja:

- nudi svojim članovima sigurno mjesto za život,
- nudi pristup onim dobrima i servisima koji zadovoljavaju potrebe njenih članova,
- sadrži odnose koji povezuju njene članove,
- sadrži zajedništvo vrijednosti i ciljeva koji pomažu njezinim članovima živjeti zajedno
- nudi mjesto gdje se prema ljudima odnosi kao prema „cjelovitim“ osobama,

- nudi mjesto gdje su svakodnevni odnosi među članovima predvidivi (psihološka sigurnost)
- ima prepoznato mjesto za svakog svog člana unutar socijalne strukture,
- nudi prilike za rast i ispunjenje,
- dovoljno je homogena kako bi se izgubili konflikti među susjedima, ali dovoljno heterogena kako bi stvaralo bogatstvo različitosti (Janković, Bašić, 2001:67).

Prevencija u lokalnoj zajednici treba istovremeno da obuhvati i pojedinca i njegovo okruženje. Prevencija poremećaja u ponašanju zahtjeva povezivanje funkcionalnih elemenata među kojima je prvi i najvažniji, porodica, zatim vršnjaci, škola, te institucije za zaštitu interesa mladih (duhovni, kulturni i sportski centri) i kao posljednji element socijalna služba. Putem socijalne službe povezuju se svi elementi lokalne zajednice (Janković, Bašić, 2001:32).

Jedan od najvažnijih preventivnih programa u zajednici jeste jačanje zaštitnih faktora gdje mediji trebaju dati svoj doprinos zajednici kroz promociju zaštitnih faktora i podizati svijest javnosti o zastupljenosti poremećaja u ponašanju mladih kao veoma ozbiljan društveni problem.

3. REZULTATI ISTRAŽIVANJA

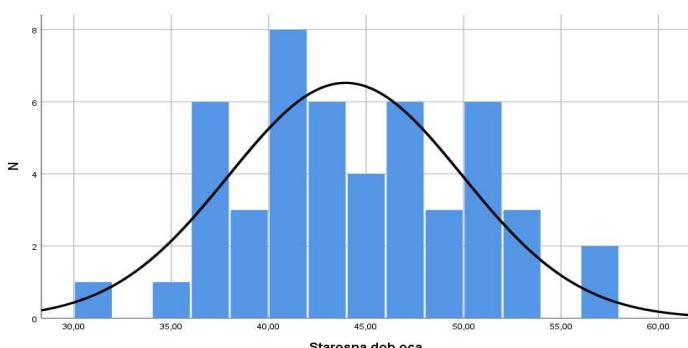
U cilju prikupljanja relevantnih podataka kojima bi se potvrdile ili opovrgle postavljene hipoteze ovog rada, kao i postigao cilj istraživanja, provedena je anketa na uzorku od 100 ispitanika i to: učenici osnovne škole Safvet-beg Bašagić u Kantonu Sarajevo 7. i 9. razreda, te njihovi roditelji.

3.1. Analiza anketnog upitnika za roditelje

Analiza upitnika za roditelja je obuhvatila starosnu dob oca i majke, stepen obrazovanja te njihove stavove prema delinkventnom ponašanju i rizičnim i zaštitnim faktorima.

Tabela br.1. Starosna dob oca

Starosna dob oca		
N	Validni	49
	Nedostajući	0
X̄		43,94
Std. greška		0,86
Mediana		43,00
SD		5,99
Minimum		31,00
Maksimum		57,00
Student t		5,33
p		0,001

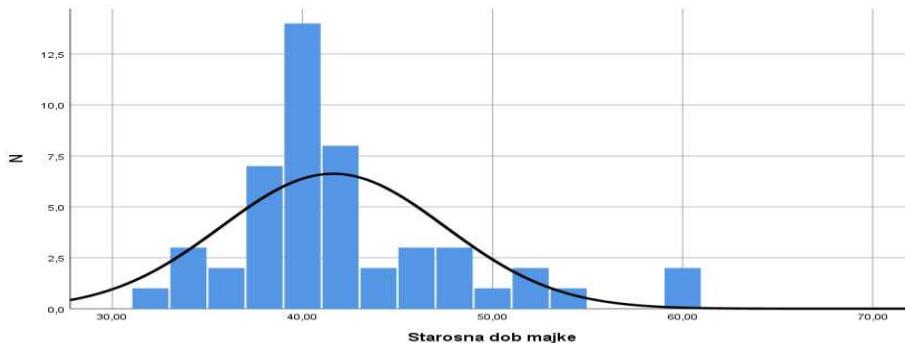
Grafikon br 1. Starosna dob oca

Analiza prosječne dobi očeva pokazuje da je ista iznosila $43,9 \pm 6,0$ godina uz medijanu od 43 godine, najstarijeg oca u dobi od 57 te najmlađeg u dobi od 31 godine.

Statistička analiza ukazuje da postoji odstupanje od očekivane distribucije u smislu veće zastupljenosti mlađih očeva (ispod 45 godina) ($p < 0,05$).

Tabela br.2 Starosna dob majke

Starosna dob majke		
N	Validni	49
	Nedostajući	0
Š		41,61
Std. greška		0,84
Mediana		40,00
SD		5,90
Minimum		32,00
Maksimum		59,00
Student t		4,36
p		0,001

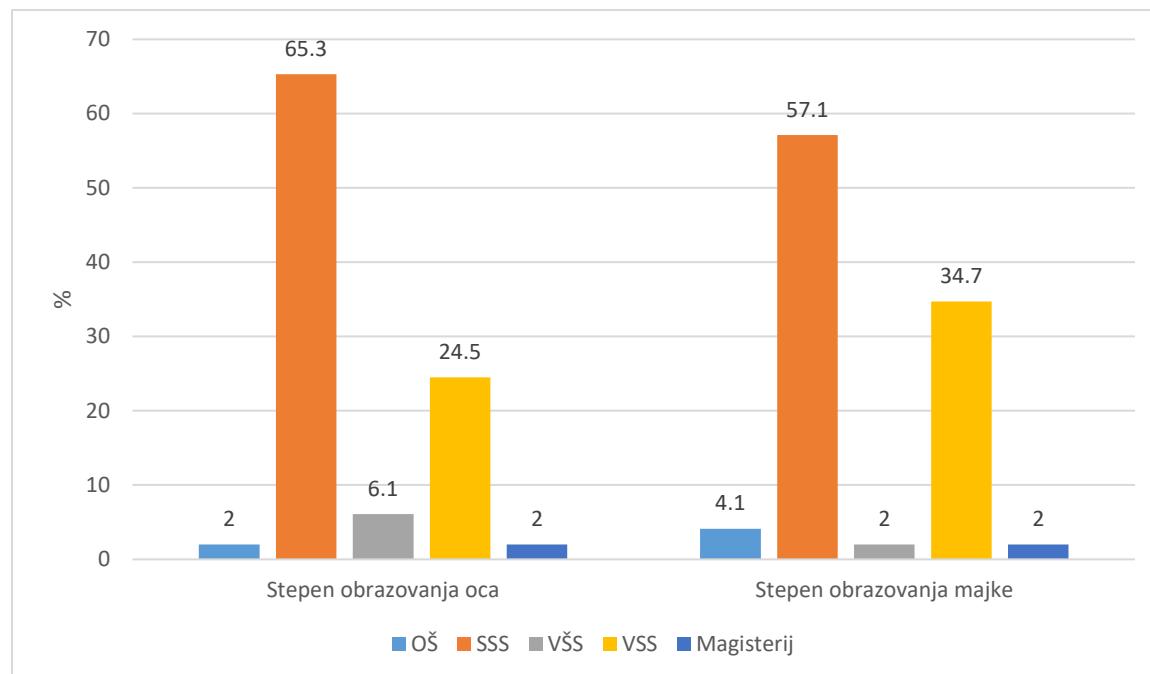
Grafikon br. 2 Starosna dob majke

Analiza prosječne dobi majki pokazuje da je ista iznosila $41,6 \pm 6,0$ godina uz medijanu od 40 godine, najstariju majku u dobi od 59 te najmlađu u dobi od 32 godine.

Statistička analiza ukazuje da postoji odstupanje od očekivane distribucije u smislu veće zastupljenosti mlađih majki (ispod 40 godina).

Tabela br.3 Stepen obrazovanja oca i majke

Stepen obrazovanja oca			Stepen obrazovanja majke	
			N	%
OŠ	1	2,0	2	4,1
SSS	32	65,3	28	57,1
VŠS	3	6,1	1	2,0
VSS	12	24,5	17	34,7
Magistar	1	2,0	1	2,0
Ukupno	49	100,0	49	100,0
χ^2	11,306		10,102	
p	0,0001		0,0001	

Grafikon br.3 Stepen obrazovanja oca i majke

Analiza stepena obrazovanja oca ukazuje da je najveći broj imao SSS (32 ili 65,3%), zatim VSS (12 ili 24,5%) dok je najmanji broj očeva sa OŠ i magisterijem (1 ili 2%).

Statistička analiza putem hi-kvadrat testa pokazuje da postoji odstupanje od očekivane distribucije u smislu veće zastupljenosti SSS ($p<0,05$).

I kod analiza stepena obrazovanja majke uočavaju se slični odnosi uz najveći broj majki sa SSS (28 ili 57,1%), nakon kojeg slijede sa VSS (17 ili 34,7%).

Statistička analiza putem hi-kvadrat testa pokazuje da postoji odstupanje od očekivane distribucije u smislu veće zastupljenosti SSS ($p<0,05$).

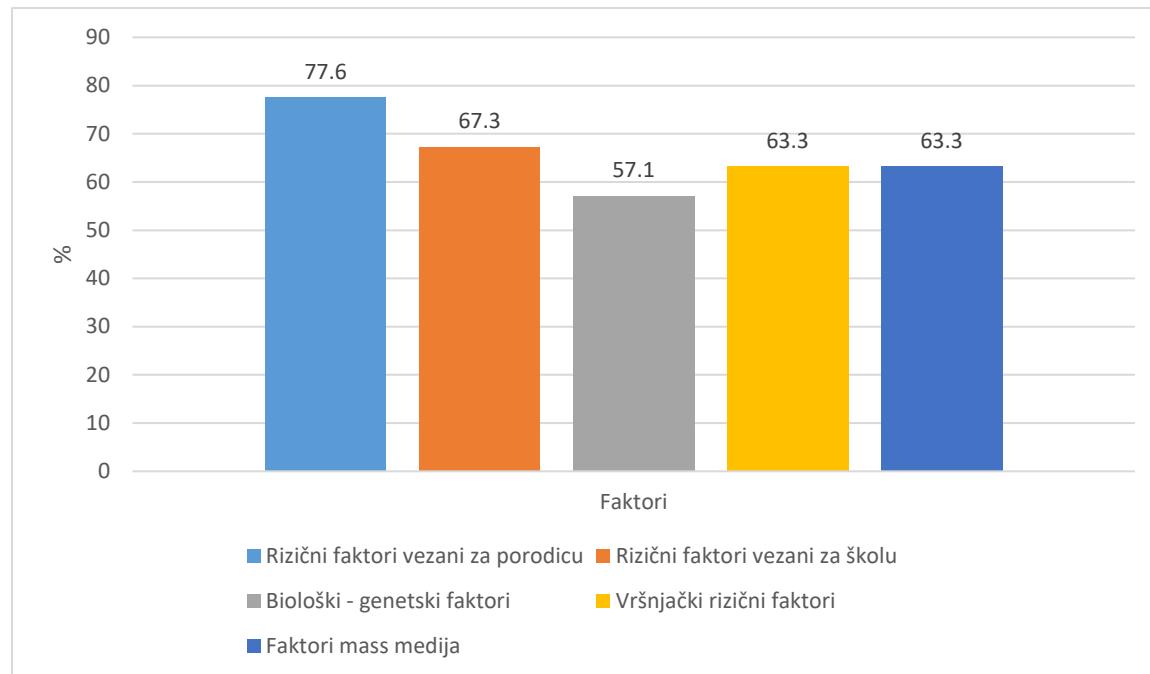
Analiza odgovora na pitanje „Koji rizični faktori imaju najveći uticaj na pojavu delinkventnog ponašanja?“

Tabela br.4 Rizični faktori vezani za delinkventno ponašanje

	N	%
Rizični faktori vezani za porodicu (samohrani roditelj, sukobi među bračnim partnerima, narušeni porodični odnosi među članovima porodice, siromaštvo, nasilje u porodici, alkoholizam i slično)	38	77,6
Rizični faktori vezani za školu (neredovno pohađanje škole prekid školovanja, školski neuspjeh, disciplinski problemi kao ometanje nastave, svade sa nastavnicima/ profesorima, sukob sa drugim učenicima, vršnjačko nasilje i slično)	33	67,3
Biološki - genetski faktori (traume, konzumiranje alkohola i droga i porodici i slično)	28	57,1
Vršnjački rizični faktori (uticaj i pritisak vršnjačkih grupa)	31	63,3
Faktori mass medija (tv, filmovi, internet)	31	63,3

$$\chi^2=11,184; p=0,025$$

Analiza mišljenja koji riziko faktori imaju najveći uticaj na pojavu delinkventnog ponašanja pokazuje da roditelji sve faktore smatraju dosta važnim, ali ipak najčešće navode RF vezane za porodicu (77,6%), a najmanje RF vezane za genetiku (57,1%).

Grafikon br. 4 Rizični faktori vezani za delinkventno ponašanje

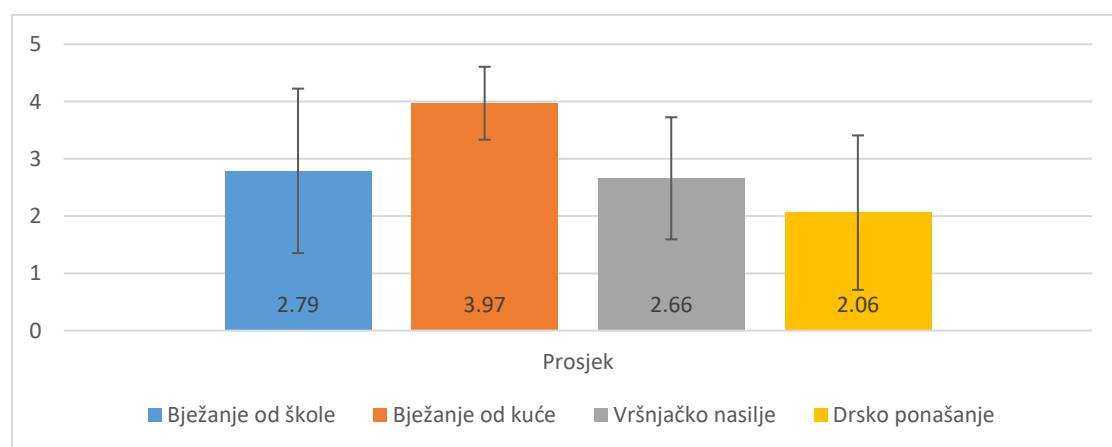
Statistička analiza putem Fridmanovog testa za neovisne uzorke pokazuje da postoji signifikantna razlika u mišljenjima o najvažnijem RF za nastanak maloljetničke delinkvencije ($p<0,05$).

Analiza odgovora na pitanje „Koji oblici asocijalnog ponašanja su najčešće prisutni u Vašem okruženju?“ (1 – najčešće, 5 najrjeđe).

Tabela br 5. Najčešći oblici asocijalnog ponašanja

		Statistics			
		Bježanje iz škole	Bježanje od kuće	Vršnjačko nasilje	Drsko ponašanje
N	Validni	39	33	32	35
	Nedostajući	10	16	17	14
Ȑ		2,79	3,97	2,66	2,06
Std. greška		,230	,111	,188	,228
Mediana		2,00	4,00	3,00	2,00
SD		1,436	,637	1,066	1,349
Minimum		1	2	1	1
Maksimum		5	5	5	5

Analiza ocjene prosječne učestalosti oblika asocijalnog ponašanja koji su najčešće prisutni u njihovom okruženju roditelji kao najčešći oblik navode drsko ponašanje $2,1 \pm 1,3$ a najrjeđi bježanje od kuće sa prosjekom ocjene od $3,9 \pm 0,6$.

Grafikon br 5. Najčešći oblici asocijalnog ponašanja

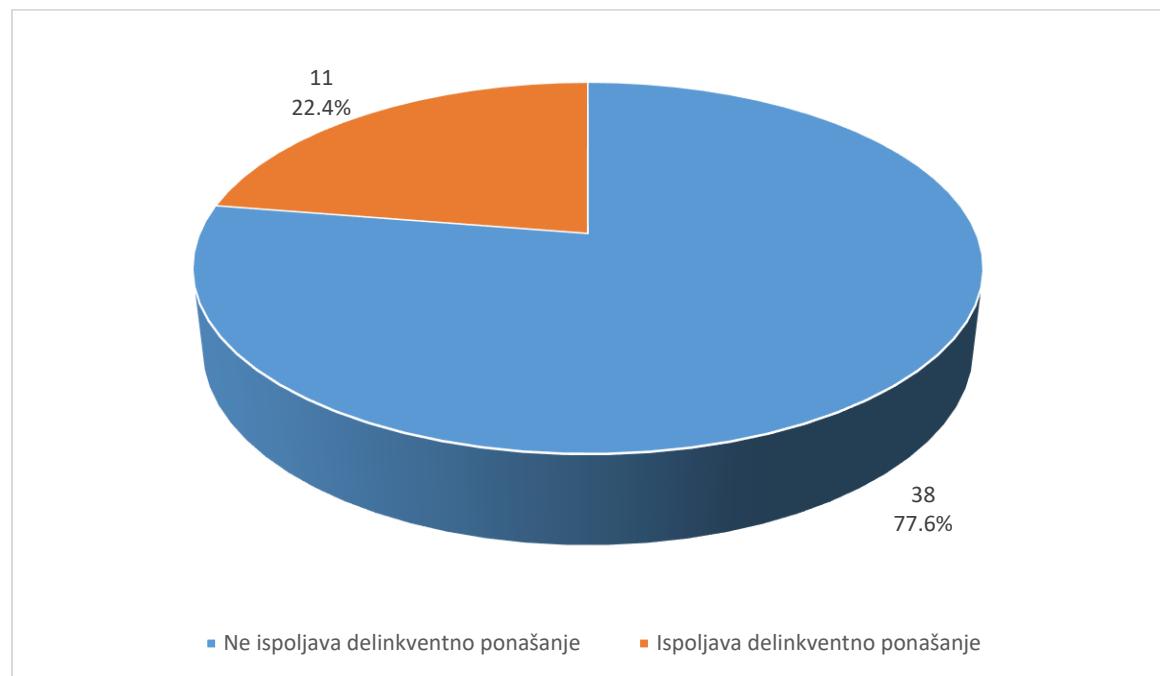
Rezultati Mann-Whitney testa uz $Z=15,602$ i $p=0,0001$ ukazuju da postoji signifikantna razlika u prosječnoj ocjeni učestalosti pojedinih oblika antisocijalnog ponašanja.

Analiza odgovora na pitanje „Da li je i u kojoj godini je Vaše dijete počelo ispoljavati delinkventno ponašanje?“

Tabela br 6. Ispoljavanje delinkventnog ponašanja

Ispoljavanje delinkventnog ponašanja djeteta		
	N	%
Ne	38	77,6
Da	11	22,4
Ukupno	49	100,0

Od ukupnog broja roditelja (N=49) 11 ili 22,4% je odgovorilo da je njihovo dijete počelo ispoljavati znake delinkventnog ponašanja.

Grafikon br. 6 Ispoljavanje delinkventnog ponašanja

Vrijednost hi-kvadrat testa od 14,878 i p=0,0001 ukazuje na signifikantno odstupanje od očekivane distribucije, tj. da je znatno manji broj djece od statistički očekivanog počeo ispoljavati znakove delinkventnog ponašanja.

Tabela br. 7 Dob ispoljavanja delinkventnog ponašanja

Dob ispoljavanja delinkventnog ponašanja		
N	Validni	9
	Nedostajući	40
Ȑ		12,44
Std. greška		,648
Mediana		13,00
SD		1,944
Minimum		8
Maksimum		15

Od ukupnog broja koji su odgovorili potvrđno, 9 je dalo odgovor o dobi kada je dijete počelo ispoljavati znake delinkventnog ponašanja. U prosjeku djeca su počela ispoljavati znake delinkventnog ponašanja u dobi od $12,4 \pm 2$ godine, uz najmlađu dob uočenih znakova delinkventnog ponašanja od 8 te najstariju od 15 godina.

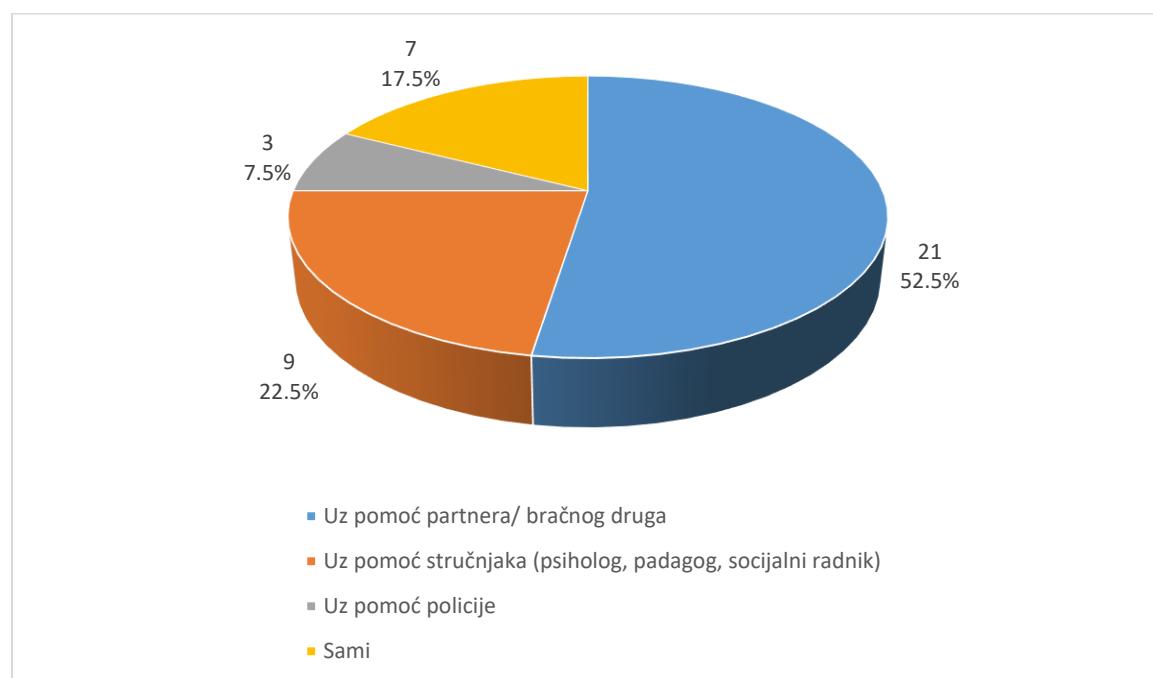
Statistička analiza putem Studentovog t testa ukazuje da ne postoji odstupanje od očekivane distribucije $t=0,444$; $p=0,875$.

Analiza odgovora na pitanje „Kako rješavate problem delinkventnog ponašanja Vašeg djeteta?“

Tabela br. 8 Rješavanje problema delinkventnog ponašanja

Rješavanje problema delinkventnog ponašanja djeteta		N	%
Validni	Uz pomoć partnera/ bračnog druga	21	52,5
	Uz pomoć stručnjaka (psiholog, pedagog, socijalni radnik)	9	22,5
	Uz pomoć policije	3	7,5
	Sami	7	17,5
	Ukupno	40	81,6
Nedostajući		9	18,4
Ukupno		49	100,0

Na pitanje kako rješavaju problem delinkventnog ponašanja njihovog djeteta odgovarali su i ispitanici koji nisu naveli da njihovo dijete pokazuje znake delinkventnog ponašanja.

Grafikon 7. Rješavanje problema delinkventnog ponašanja

Treba napomenuti da ispitanici koji su odgovorili da su primijetili delinkventno ponašanje kod svoje djece najčešće navode rješavanje problema uz pomoć stručnjaka, a u ukupnom uzorku odgovora najučestaliji odgovor je uz pomoć partnera ili bračnog druga (21 ili 52,5%).

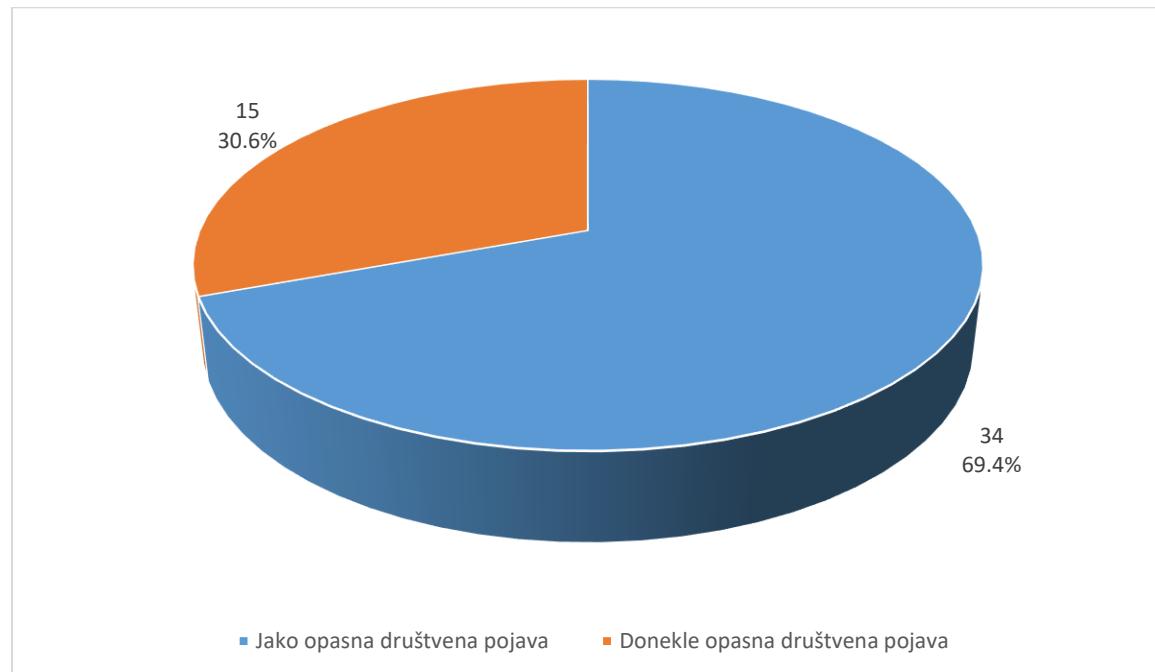
Statistička analiza putem hi-kvadrat testa ukazuje da postoji signifikantna razlika u učestalosti pojedinih odgovora uz $\chi^2=18,000$; $p=0,0001$.

Analiza odgovora na pitanje „Da li za pojavu delinkvencije smatrate da je...“

Tabela br.9 Pojam delinkvencije

Delinkvencija je...	N	%
Jako opasna društvena pojava	34	69,4
Donekle opasna društvena pojava	15	30,6
Ukupno	49	100,0

Većina roditelja (69,4%) smatra da je delinkvencija jako opasna društvena pojava.

Grafikon br.8 Pojam delinkvencije

Većina roditelja (69,4%) smatra da je delinkvencija jako opasna društvena pojava.

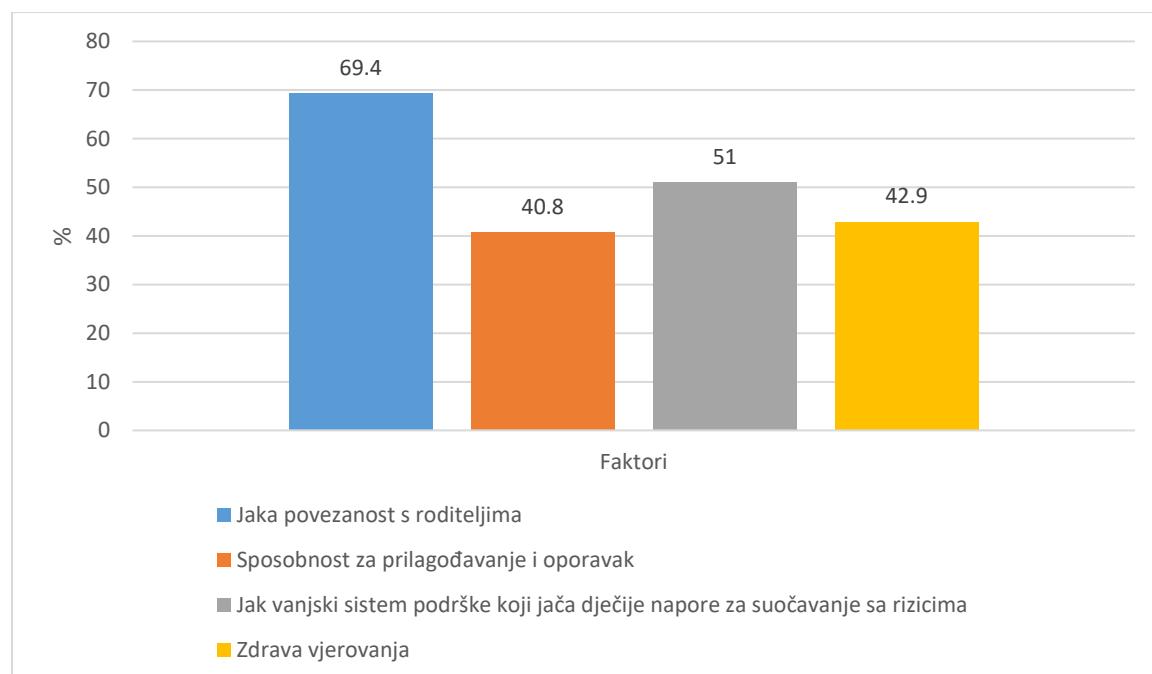
Statistička analiza putem hi-kvadrat testa ukazuje da postoji signifikantna razlika u učestalosti pojedinih odgovora uz $\chi^2=7,367$; $p=0,007$.

Analiza odgovora na pitanje „Koji su, po Vašem mišljenju, zaštitni faktori u pojavi delinkventnog ponašanja“?

Tabela br. 10 Zaštitni faktori u pojavi delinkventnog ponašanja

	N	%
Jaka povezanost s roditeljima	34	69,4
Sposobnost za prilagođavanje i oporavak	20	40,8
Jak vanjski sistem podrške koji jača dječje napore za suočavanje sa rizicima	25	51,0
Zdrava vjerovanja	21	42,9

Kao najčešći zaštitni faktor roditelji identificiraju jaku povezanost sa roditeljima u 69,4% slučajeva a najrjeđe sposobnost prilagođavanja i oporavak.

Grafikon br.8 Zaštitni faktori u pojavi delinkventnog ponašanja

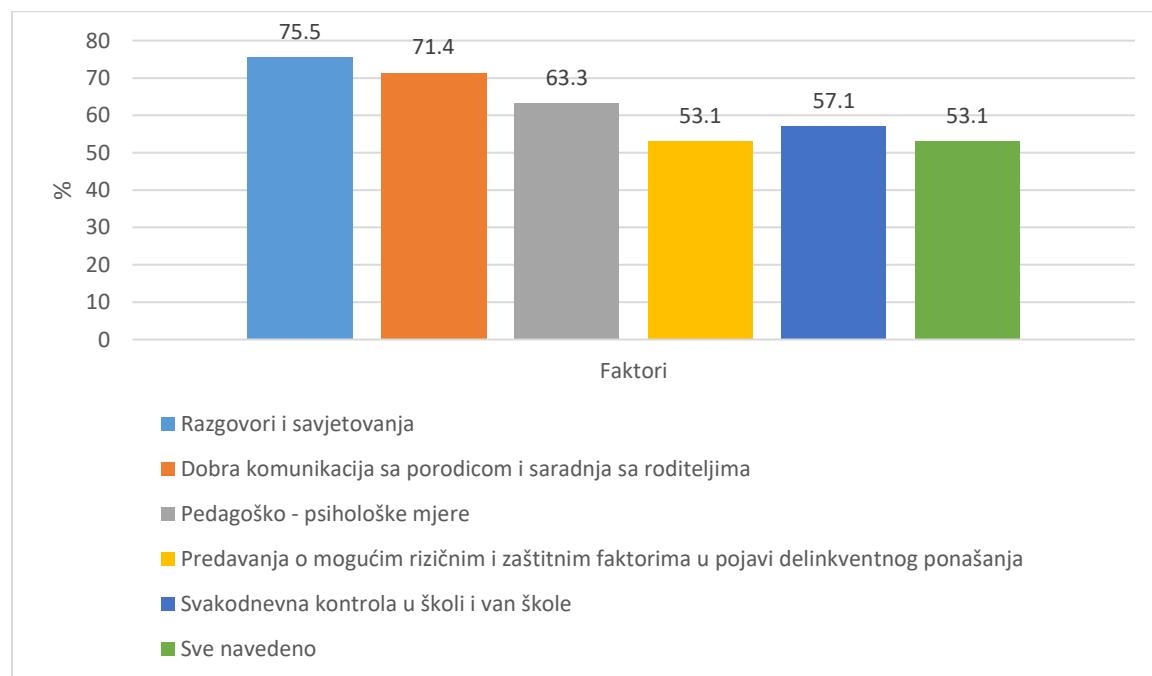
Statistička analiza ukazuje na postojanje signifikantne razlike u učestalosti identifikacije pojedinih protektivnih faktora uz $\chi^2=12,200$; $p=0,007$.

Analiza odgovora na pitanje „Koje su po Vašem mišljenju najbolje mjere da se pomogne djeci i mladima koji ispoljavaju delinkventno ponašanje?“

Tabela br.11 Najbolje mjere za pomoć djeci i mladima

	N	%
Razgovori i savjetovanja	37	75,5
Dobra komunikacija sa porodicom i saradnja sa roditeljima	35	71,4
Pedagoško - psihološke mjere	31	63,3
Predavanja o mogućim rizičnim i zaštitnim faktorima u pojavi delinkventnog ponašanja	26	53,1
Svakodnevna kontrola u školi i van škole	28	57,1
Sve navedeno	26	53,1

Prema mišljenju roditelja najbolje mjere da se pomogne mladima koji ispoljavaju delinkventno ponašanje su razgovori i savjetovanja (75,5%), zatim dobra komunikacija sa roditeljima i porodicom (71,4%) te pedagoško-psihološke mjere (63,3%).

Grafikon br. 10 Najbolje mjere za pomoć djeci i mladima

Veliki broj roditelja sve navedene mjere smatra da su potrebne da bi se pomoglo mladima koji ispoljavaju delinkventno ponašanje (53,1%).

Statistička analiza ukazuje na postojanje signifikantne razlike u učestalosti identifikacije pojedinih mjera uz $\chi^2=26,280$; $p=0,0001$.

Analiza odgovora na pitanje „Koje biste Vi mjere predložili da poduzme društvo u prevenciji maloljetničke delinkvencije?“

Tabela br. 12 Društvene mjere za prevenciju delinkvencije

	N	%	Validni %	Cumulative %
Validni	26	53,1	53,1	53,1
Batinjanje	1	2,0	2,0	55,1
Bolje i pravednije društvo, moral, etika	1	2,0	2,0	57,1
Da se uključi socijalni radnik	1	2,0	2,0	59,2
DA se više vodi briga o dolascima	1	2,0	2,0	61,2
Društvo je slabo "zagrebalо" oko ovoga velikog problema	1	2,0	2,0	63,3
Edukacija djece i roditelja	1	2,0	2,0	65,3
Edukacije	1	2,0	2,0	67,3
Edukacije djece i roditelja	1	2,0	2,0	69,4

Edukativna predavanja	1	2,0	2,0	71,4
Jedino moguće prevenirati	1	2,0	2,0	73,5
Kvalitetna komunikacija sa roditeljima, edukacija	1	2,0	2,0	75,5
Obuka za roditelje u poboljšanju porodičnih odnosa	1	2,0	2,0	77,6
Promatranje s distance i lijepa priča sa djetetom	1	2,0	2,0	79,6
Radionice, edukacija	1	2,0	2,0	81,6
Razgovori, savjetovanja	1	2,0	2,0	83,7
Savjeti stručne osobe	1	2,0	2,0	85,7
Što bolje zakonsko uređenje obrazovnog sistema	1	2,0	2,0	87,8
Uz pomoć bračnog partnera	1	2,0	2,0	89,8
Veća uključenost profesionalaca u edukacijama r i d	1	2,0	2,0	91,8
Više edukativnih radionica u školi na ovu temu	1	2,0	2,0	93,9

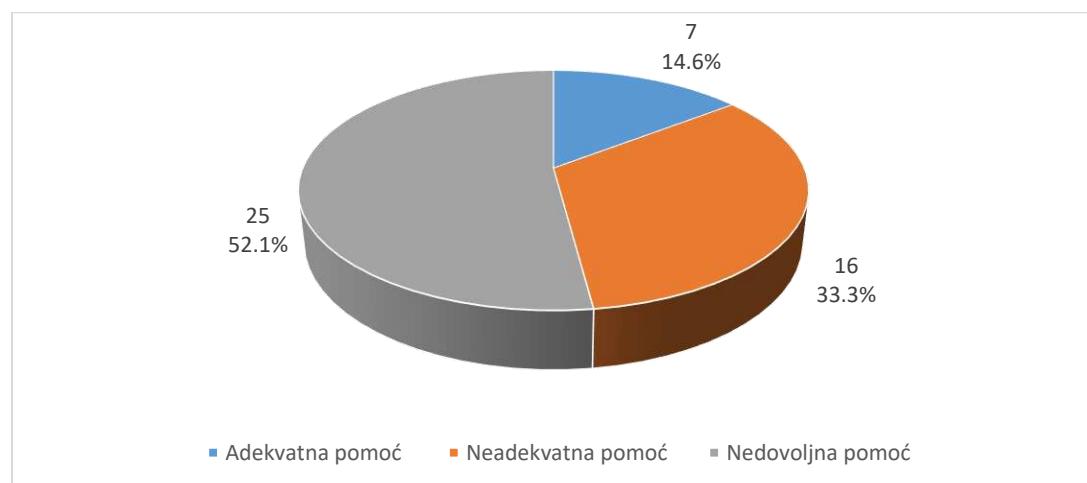
Više medijskog prostora tom problemu	1	2,0	2,0	95,9
Više raditi na odgoju djece	1	2,0	2,0	98,0
Više stručnog osoblja u lokalnoj zajednici za sprečavanje delinkvencije	1	2,0	2,0	100,0
Ukupno	49	100,0	100,0	

Iz obavljenog istraživanja dolazimo do zaključka da nivo svjesnosti roditelja o potrebi edukacije o maloljetničkoj delinkvenciji upućuje na adekvatnu osvještenost. Upućivanje na svakodnevnu edukaciju, kako djece tako i roditelja, predstavlja stav većine anketiranih. Insistiranje na aktivnije uključivanje profesionalaca u lokalnim zajednicama, medijima kao i aktivno provođenje zakona koji se odnose na maloljetničku delinkvenciju predstavlja stav sekundarnih rješenja dok je fokus na „porodici“ od koje se traži bolja komunikacija, prevazilaženje problema, uključivanje oba bračna druga, usvajanje pozitivnih moralnih i etičkih normi unutar porodice...

Analiza odgovora na pitanje „Smatrate li da lokalna zajednica pruža adekvatnu pomoć pri prevenciji (sprečavanju) delinkventnog ponašanja?“

Tabela br. 13 Odnos lokalne zajednice i delinkventnog ponašanja

P09		N	%
Validni	Da	7	14,6
	Ne	16	33,3
	Nedovoljno	25	52,1
	Ukupno	48	98,0
Nedostajući		1	2,0
Ukupno		49	100,0

Grafikon br. 11 Odnos lokalne zajednice i delinkventnog ponašanja

Najveći broj roditelja smatra da lokalna zajednica pruža pomoć pri prevenciji delinkventnog ponašanja ali da ista nije dovoljna (52,1%), 16 ili 33,3% smatra da lokalna zajednica ne pruža pomoć, dok samo 7 ili 14,6% roditelja smatra da je pomoć koju pruža lokalna zajednica adekvatna.

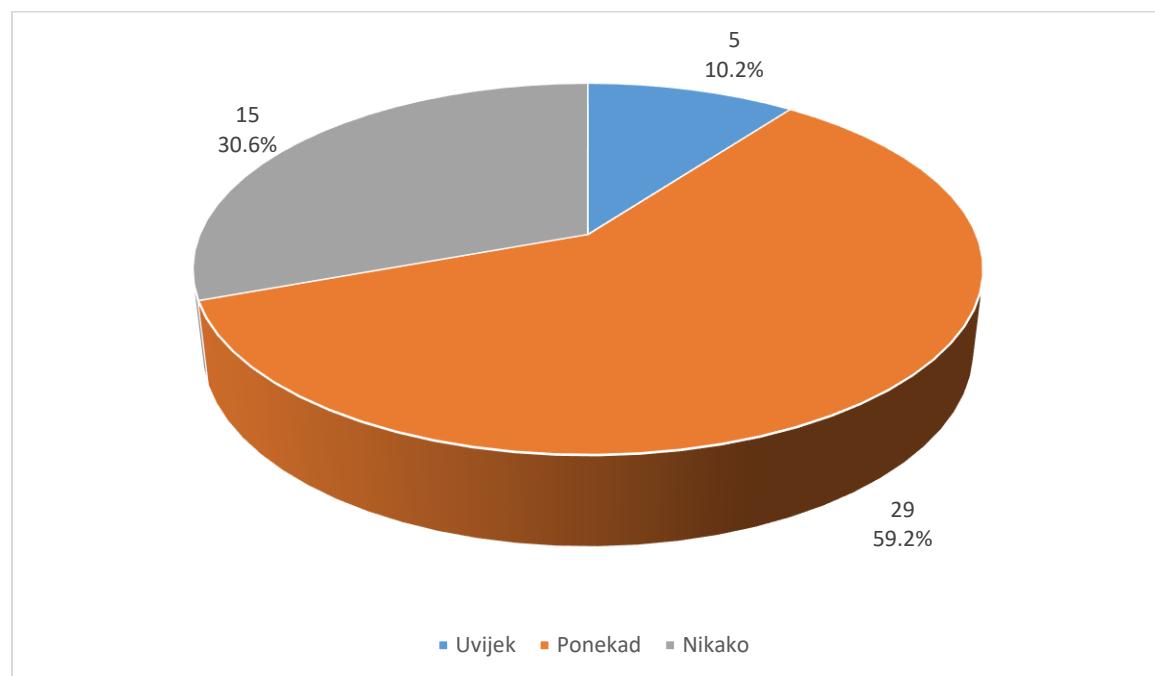
Statistička analiza ukazuje na postojanje signifikantne razlike u učestalosti odgovora uz $\chi^2=10,125$; $p=0,006$.

Analiza odgovora na pitanje „Smatrate li da naše društvo poklanja dovoljno pažnje djeci sa delinkventnim ponašanjem?“

Tabela br. 14 Da li društvo poklanja dovoljno pažnje djeci sa delinkventnim ponašanjem

P10		N	%
Validni			
	Uvijek	5	10,2
	Ponekad	29	59,2
	Nikako	15	30,6
	Ukupno	49	100,0

Najveći broj roditelja (29 ili 59,2%) smatra da društvo ponekad poklanja dovoljno pažnje djeci sa delinkventnim ponašanjem, 15 ili 30,6% da ne poklanja nikako, do 5 ili 10,2% smatra da uvijek poklanja dovoljno pažnje.

Grafikon br. 12 Da li društvo poklanja dovoljno pažnje djeci sa delinkventnim ponašanjem

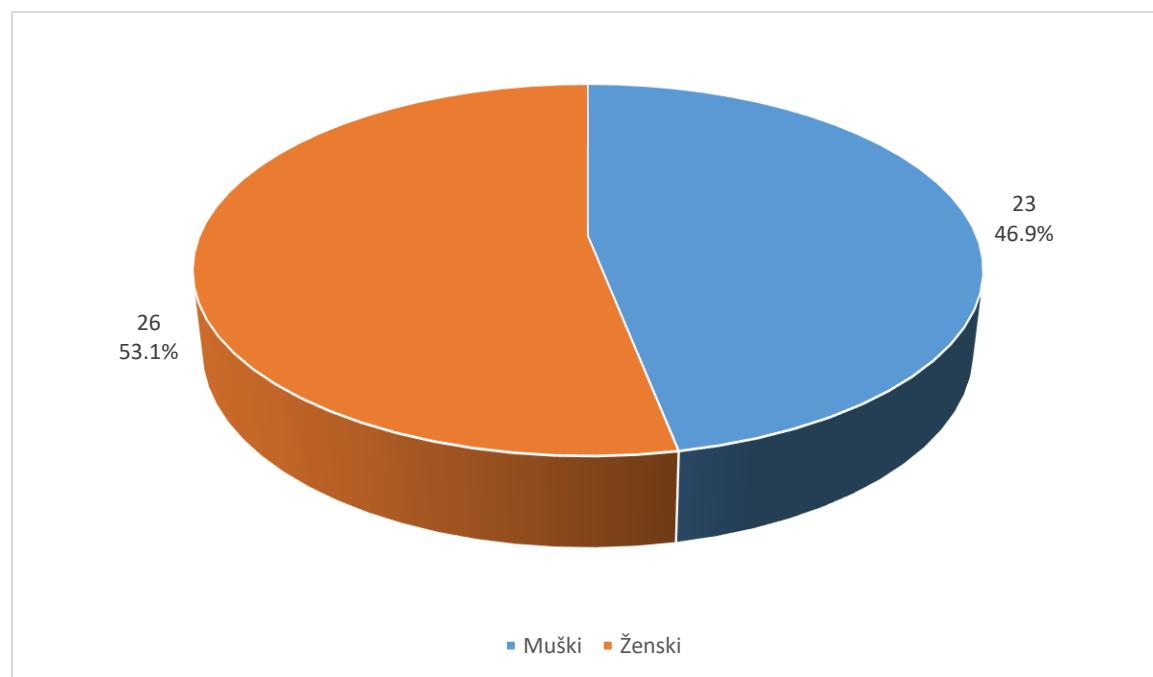
Statistička analiza ukazuje na postojanje signifikantne razlike u učestalosti odgovora uz $\chi^2=17,796$; $p=0,0001$.

3.2. Analiza anketnog upitnika za učenike

Tabela br. 15 Spolna struktura učenika

SPOL		
	N	%
Muško	23	46,9
Žensko	26	53,1
Ukupno	49	100,0

Analiza spolne zastupljenosti pokazuje da su u uzorku neznatno više bile zastupljene učenice sa 26 ili 53,1% u odnosu na 23 ili 46,9% učenika.

Grafikon br. 13 Spolna struktura učenika

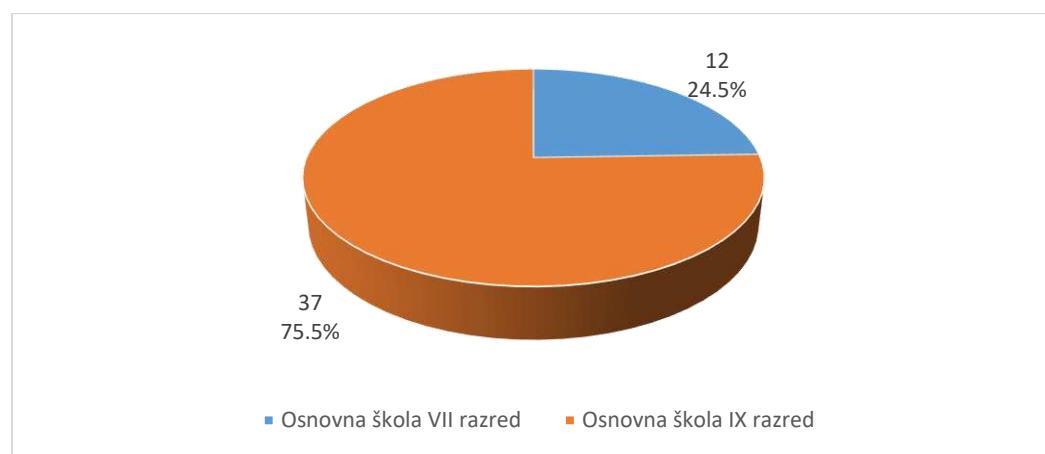
Statistička analiza pokazuje da ne postoji statistički signifikantna razlika u odnosu na spolnu distribuciju ($\chi^2=0,184$; $p=0,668$). tj. da je uzorak homogen prema spolu.

Odgovor na pitanje „Razred koji pohađa?“

Tabela br.15 Razred koji pohađa

Razred		N	%
	Osnovna škola VII razred	12	24,5
	Osnovna škola IX razred	37	75,5
	Ukupno	49	100,0

Ova dva pitanja su, u stvari, identična jer svi učenici VII razreda imaju 13 a IX razreda 15 godina.

Grafikon br. 14 Razred koji pohađa

Znatno više je bilo učenika IX razreda – 37 ili 75,5% u odnosu na učenike VII razreda – 12 ili 24,5%, što potvrđuje i hi-kvadrat test $\chi^2=12,755$; $p=0,0001$

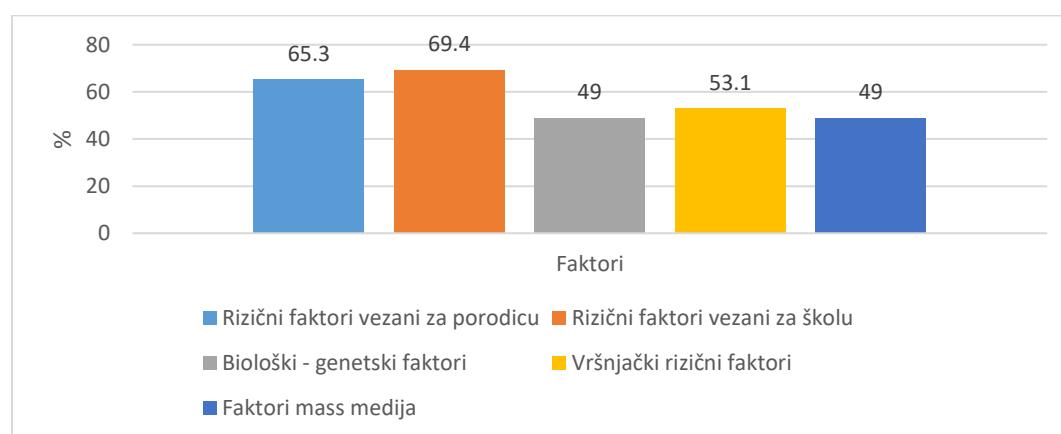
Ako se promatra prosječna dob ona je iznosila $14,5 \pm 0,9$ godina uz najmlađeg učenika u dobi od 13 te najstarijeg u dobi od 15 godina. Statistička analiza pokazuje odstupanje od očekivane distribucije uz $t=6,888$; $p=0,0001$.

Analiza odgovora na pitanje „Koji rizični faktori imaju najveći uticaj na pojavu prestupničkog ponašanja?“

Tabela br. 16 Rizični faktori za pojavu delinkventnog ponašanja

	N	%
Rizični faktori vezani za porodicu (samohrani roditelj, sukobi među bračnim partnerima, narušeni porodični odnosi među članovima porodice, siromaštvo, nasilje u porodici, alkoholizam i slično)	32	65,3
Rizični faktori vezani za školu (neredovno pohađanje škole prekid školovanja, školski neuspjeh, disciplinski problemi kao ometanje nastave, svade sa nastavnicima/ profesorima, sukob sa drugim učenicima, vršnjačko nasilje i slično)	34	69,4
Biološki - genetski faktori (traume, konzumiranje alkohola i droga i porodici i slično)	24	49,0
Vršnjački rizični faktori (uticaj i pritisak vršnjačkih grupa)	26	53,1
Faktori mass medija (tv, filmovi, internet)	24	49,0

Učenici kao faktore koji imaju najveći uticaj u pojavi prestupničkog ponašanja navode rizične faktore vezane za školu u 69,4%, zatim faktore vezane za porodicu – 65,3%, dok najmanje bitnim smatraju biološke-genetske i faktore mass medija u 49%.

Grafikon br. 15 Rizični faktori za pojavu delinkventnog ponašanja

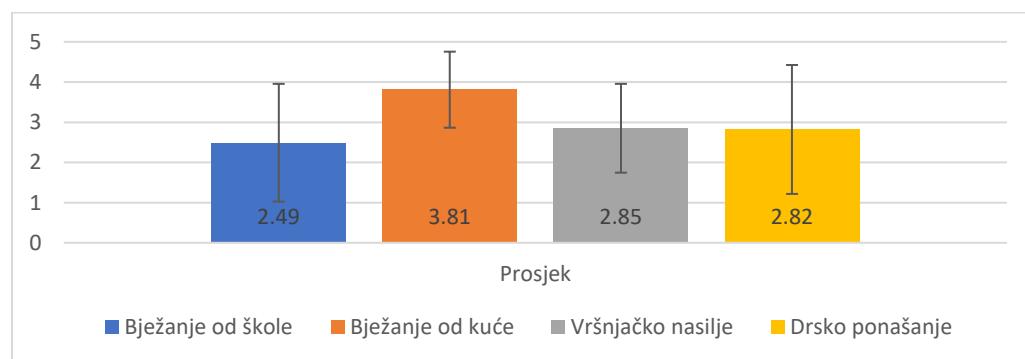
Statistička analiza pokazuje da postoji signifikantna razlika u zastupljenosti pojedinih faktora rizika uz $\chi^2=16,000$; $p= 0,003$.

Analiza odgovora na pitanje „Koji oblici asocijalnog ponašanja su najčešće prisutni u tvom okruženju?“

Tabela br. 17 Oblici asocijalnog ponašanja

		Statistics			
		Bježanje od škole	Bježanje od kuće	Vršnjačko nasilje	Drsko ponašanje
N	Validni	37	31	34	39
	Nedostajući	12	18	15	10
Χ̄		2,49	3,81	2,85	2,82
Std. greška		,241	,170	,189	,257
Mediana		2,00	4,00	3,00	2,00
SD		1,465	,946	1,105	1,604
Minimum		1	1	1	1
Maksimum		5	5	5	5

Analiza ocjene prosječne učestalosti oblika antisocijalnog ponašanja koji su najčešće prisutni u njihovom okruženju učenici kao najčešći oblik navode bježanje od škole $2,5 \pm 1,5$ a najrjeđi bježanje od kuće sa prosjekom ocjene od $3,8 \pm 0,9$.

Grafikon br. 16 Oblici asocijalnog ponašanja

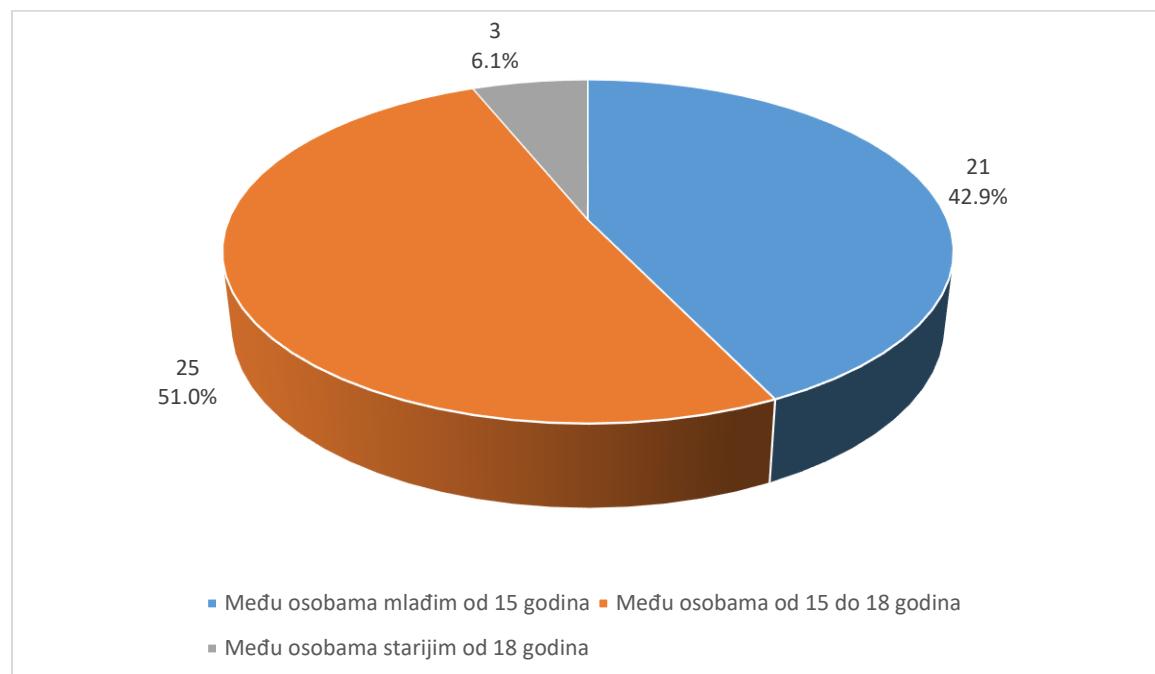
Rezultati Mann-Whitney testa uz $Z=16,000$ i $p=0,003$ ukazuju da postoji signifikantna razlika u prosječnoj ocjeni učestalosti pojedinih oblika antisocijalnog ponašanja.

Analiza odgovora na pitanje „U kojoj dobnoj grupi se najčešće sreću oblici prestupničkog ponašanja?“

Tabela br. 18 Rizična dobna grupa

	N	%
Među osobama mlađim od 15 godina	21	42,9
Među osobama od 15 do 18 godina	25	51,0
Među osobama starijim od 18 godina	3	6,1
Ukupno	49	100,0

Najveći broj učenika smatra da se prestupničko ponašanje najčešće sreće u grupama od 15 do 18 godina (25 ili 51,0%) te među osobama mlađim od 15 godina (21 ili 42,9%). Najmanji broj učenika smatra da se prestupničko ponašanje najčešće javlja kod osoba koji su stariji od 18 godina (3 ili 6,1%).

Grafikon br. 17 Rizična dobna grupa

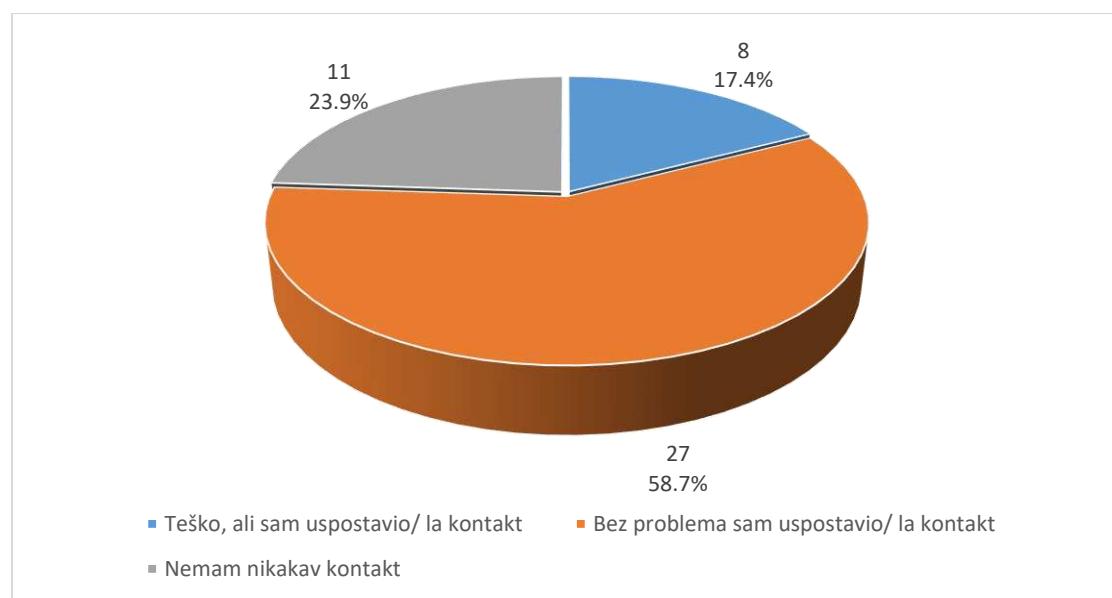
Statistička analiza ukazuje da postoji odstupanje od očekivane distribucije odgovora uz $\chi^2=18,875$; $p=0,0001$.

Analiza odgovora na pitanje „Da li si imao/ la druga/ drugaricu ili poznanika koji su ispoljili prestupničko ponašanje, kakav je tvoj kontakt sa, takvom osobom?“

Tabela br. 20 Prestupničko ponašanje u okruženju

	N	%
Teško, ali sam uspostavio/ la kontakt	8	17,4
Bez problema sam uspostavio/ la kontakt	27	58,7
Nemam nikakav kontakt	11	23,9
Ukupno	46	93,9
Nedostajući	3	6,1
Ukupno	49	100,0

Najveći broj učenika je odgovorio da je bez problema uspostavio/la kontakt sa drugom ili drugaricom koji su ispoljili prestupničko ponašanje (27 ili 58,7%) dok je 11 ili 23,9% odgovorilo da nije imalo takav kontakt. Samo 8 ili 17,4% je odgovorilo da je teško ali da je ipak uspjelo uspostaviti kontakt sa drugom/drugaricom koji ispoljavaju prestupničko ponašanje.

Grafikon br. 19 Prestupničko ponašanje u okruženju

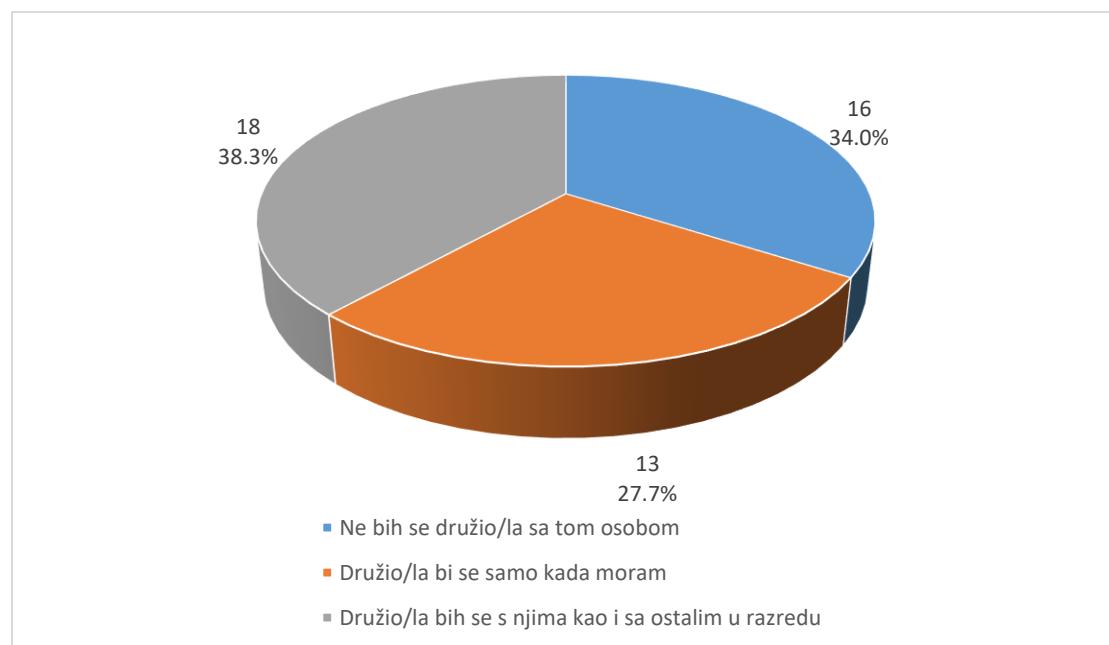
Statistička analiza ukazuje da postoji odstupanje od očekivane distribucije odgovora uz $\chi^2=13,609$; $p=0,001$.

Analiza odgovora na pitanje „Ako bi u razredu imao/ la druga ili drugaricu koji su ispoljili prestupničko ponašanje, šta bi uradio/ la?“

Tabela br. 21 Stav prema prestupničkom ponašanju

	N	%
Ne bih se družio/la sa tom osobom	16	24,0
Družio/la bi se samo kada moram	13	27,7
Družio/la bih se s njima kao i sa ostalim u razredu	18	38,3
Ukupno	47	95,9
Nedostajući	2	4,1
Ukupno	49	100,0

Na pitanje šta bi uradili ukoliko bi u razredu imali druga ili drugaricu koji ispoljavaju prestupničko ponašanje učenici su podijeljeni u mišljenju te bi se otprilike 1/3 ne bi družila sa takvom osobom (16 ili 34%), 1/3 bi se družila samo kada mora (13 ili 27,7%), te 1/3 bi se družila sa njima kao i sa ostalim u razredu (18 ili 34%)

Grafikon br. 20 Stav prema prestupničkom ponašanju

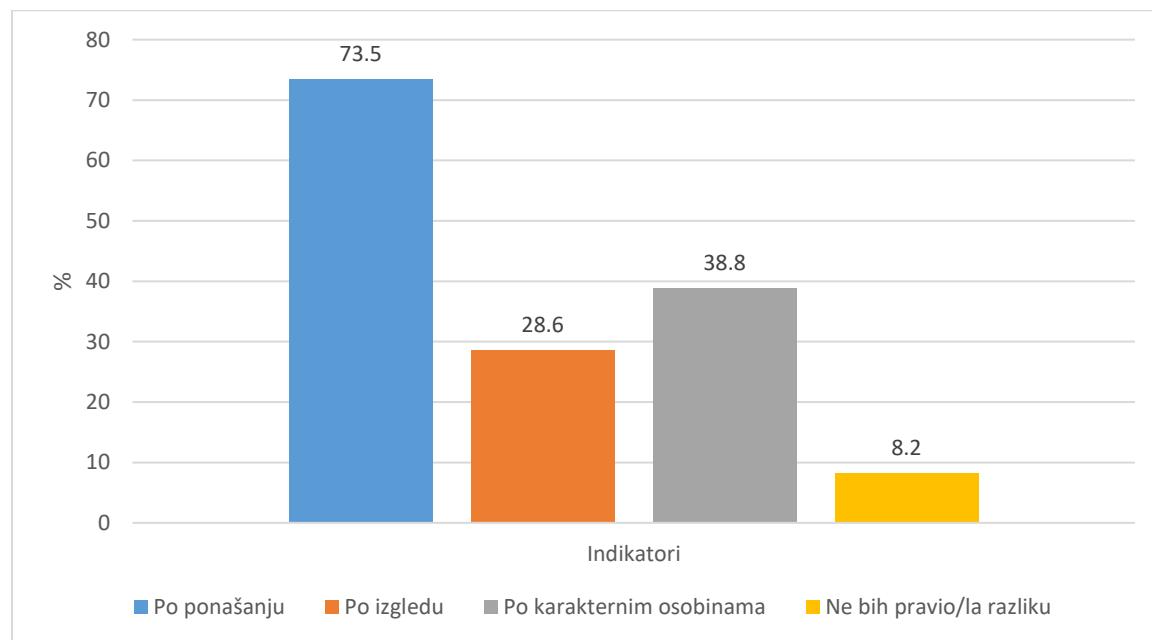
Statistička analiza ukazuje da ne postoji odstupanje od očekivane distribucije odgovora uz $\chi^2=0,809$; $p=0,667$.

Analiza odgovora na pitanje „Po tvom mišljenju, po čemu se djeca koja ispoljavaju prestupničko ponašanje mogu prepoznati?“

Tabela br. 22 Prepoznavanje prestupničkog ponašanja

	N	%
Po ponašanju	36	73,5
Po izgledu	14	28,6
Po karakternim osobinama	19	38,8
Ne bih pravio/la razliku	4	8,2

Na pitanje po čemu se djeca koja pokazuju prestupničko ponašanje mogu prepoznati, najveći broj učenika je mišljenja da se mogu prepoznati po svom ponašanju (73,5%) zatim po karakternim osobinama (38,8%) te po izgledu (28,6%). Ne bi pravili razliku 4 ili 8,2% učenika.

Grafikon br 21 Prepoznavanje prestupničkog ponašanja

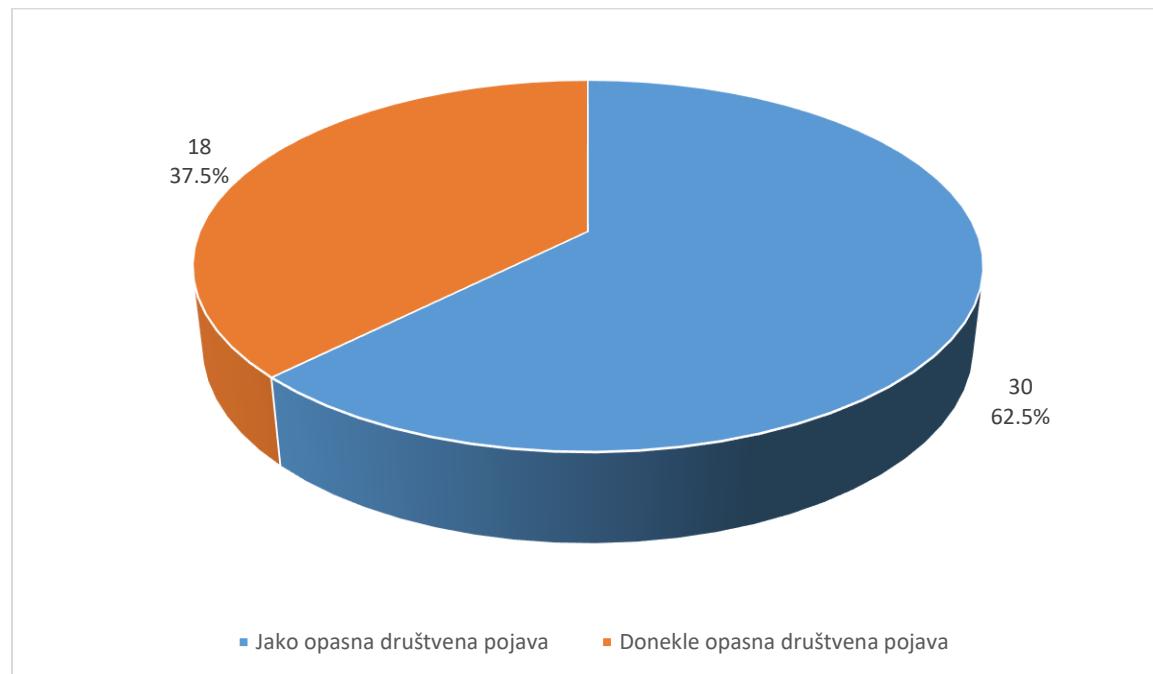
Statistička analiza ukazuje da postoji odstupanje od očekivane distribucije odgovora uz $\chi^2=44,421$; $p=0,0001$.

Analiza odgovora na pitanje „Da li za pojavu prestupničkog ponašanja smatraš da je...“

Tabela br. 23 Ozbiljnost prestupničkog ponašanja

	N	%
Jako opasna društvena pojava	30	62,5
Donekle opasna društvena pojava	18	37,5
Ukupno	48	98,0
Nedostajući	1	2,0
Ukupno	49	100,0

Iako bez statistički značajnog odstupanja u distribuciji odgovora uz $\chi^2=3,000$ i $p=0,083$ veći broj učenika (30 ili 62,5%) smatra da je prestupničko ponašanje jako opasna društvena pojava.

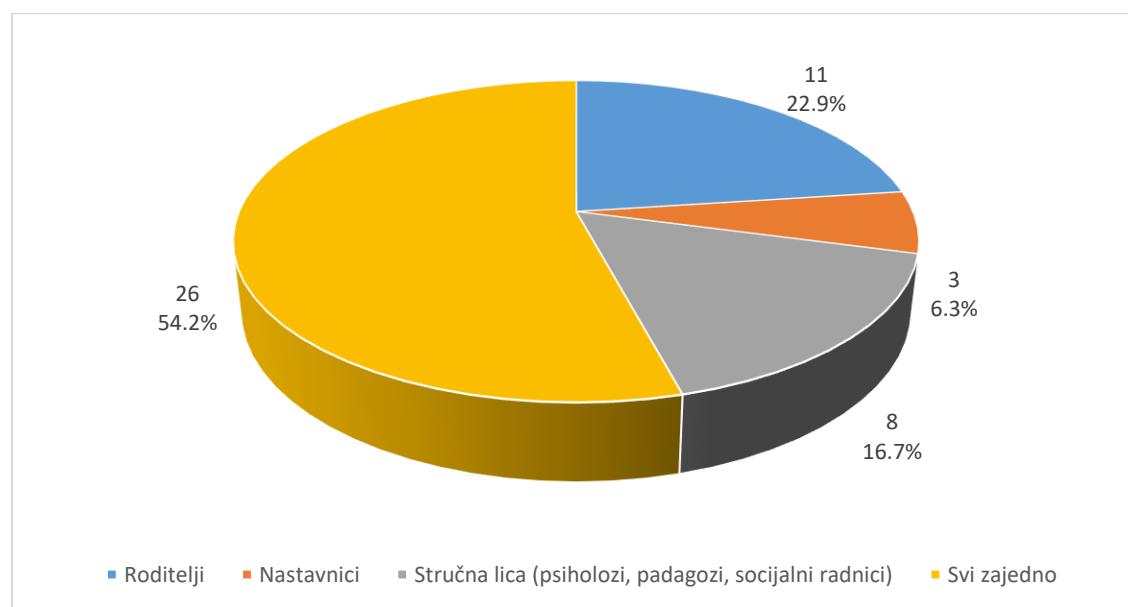
Grafikon br. 22 Ozbiljnost prestupničkog ponašanja

Analiza odgovora na pitanje "Ko najviše može pomoći djeci koja su ispoljila prestupničko ponašanje?"

Tabela br. 24 Percepција струčне помоћи

P09		N	%
Roditelji		11	22,9
Nastavnici		3	6,3
Stručna lica (psiholozi, pedagozi, socijalni radnici)		8	16,7
Svi zajedno		26	54,2
Ukupno		48	98,0
Nedostajući		1	2,0
Ukupno		49	100,0

Većina učenika smatra da svi zajedno (26 ili 54,2%) mogu najviše pomoći djeci koja su ispoljila prestupničko ponašanje dok samo 3 ili 6,3% smatraju da najviše mogu pomoći nastavnici.

Grafikon br. 23 Percepција струčне помоћи

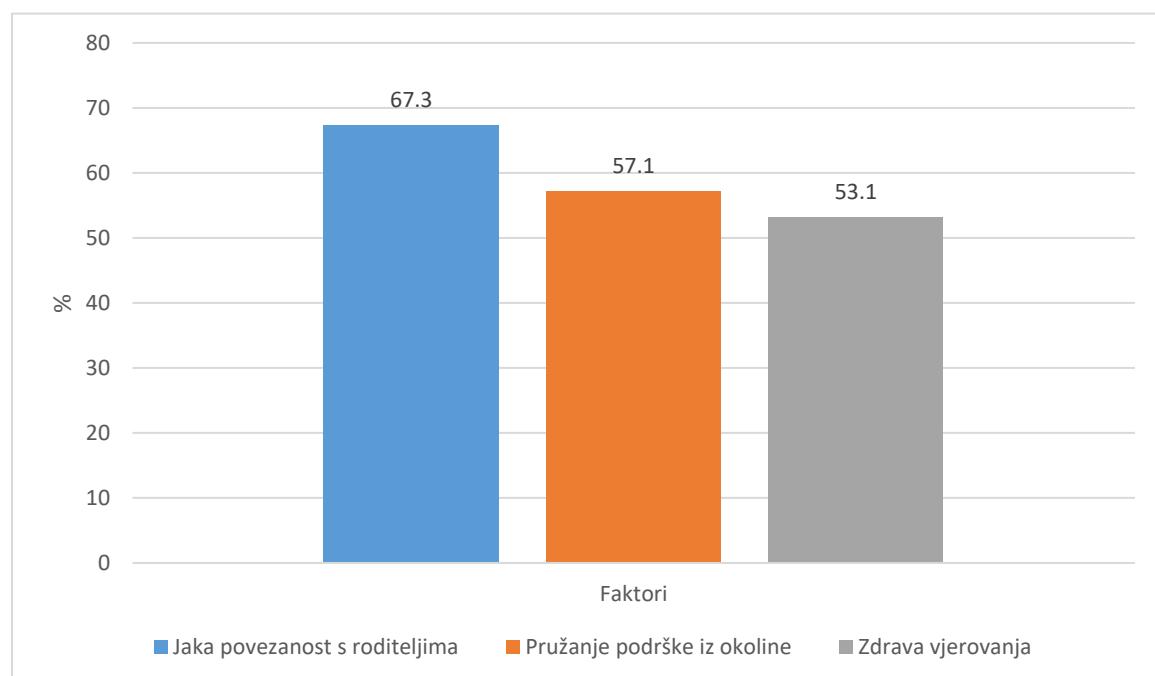
Statistička analiza ukazuje da postoji odstupanje od očekivane distribucije odgovora uz $\chi^2=24,500$; $p=0,0001$.

Analiza odgovora na pitanje „Koji su, po tvom mišljenju, zaštitni faktori u pojavi prestupničkog ponašanja?“

Tabela br. 25 Zaštitni faktori u pojavi prestupničkog ponašanja

	N	%
Jaka povezanost s roditeljima	33	67,3
Pružanje podrške iz okoline	28	57,1
Zdrava vjerovanja	26	53,1

Najveći broj učenika (33 ili 67,3%) smatra da je jaka povezanost sa roditeljima zaštitni faktor u pojavi prestupničkog ponašanja, 28 ili 57,1% da je to pružanje podrške iz okoline, dok 26 ili 53,1% smatraju da su to zdrava vjerovanja.

Grafikon br. 24 Zaštitni faktori u pojavi prestupničkog ponašanja

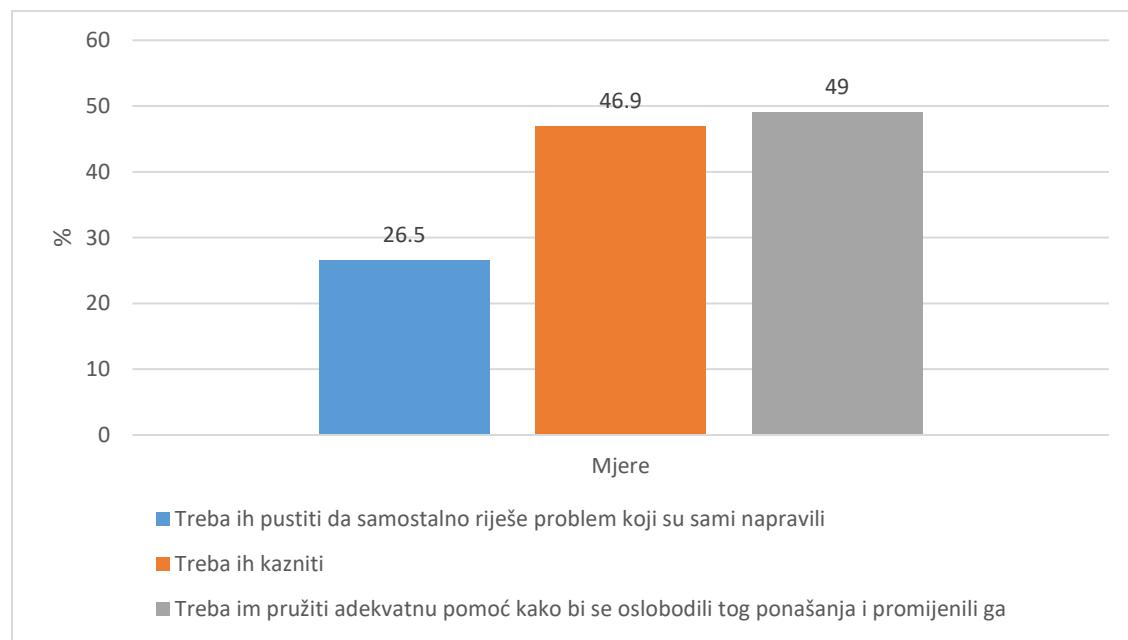
Statistička analiza ukazuje da ne postoji odstupanje od očekivane distribucije odgovora uz $\chi^2=2,690$; $p=0,261$.

Analiza odgovora na pitanje „Koje su to mjere koje ti smatraš da bi se trebale poduzeti prema maloljetnim osobama koje su počinile prestupničko ponašanje?“

Tabela br. 26 Mjere koje bi se trebale poduzeti prema prestupnicima

	N	%
Treba ih pustiti da samostalno riješe problem koji su sami napravili	13	26,5
Treba ih kazniti	23	46,9
Treba im pružiti adekvatnu pomoć kako bi se oslobođili tog ponašanja i promijenili ga	24	49,0

Najveći broj učenika smatra da bi prema maloljetnim osobama koje su počinile prestupničko ponašanje trebalo pružiti adekvatnu pomoć kako bi se oslobođili tog ponašanja i promijenili ga (24 ili 49%), da ih treba kazniti smatra 23 ili 46,9% učenika, dok 13 ili 26,5% smatra da ih treba pustiti da samostalno riješe problem koji su sami napravili.

Grafikon br. 25 Mjere koje bi se trebale poduzeti prema prestupnicima

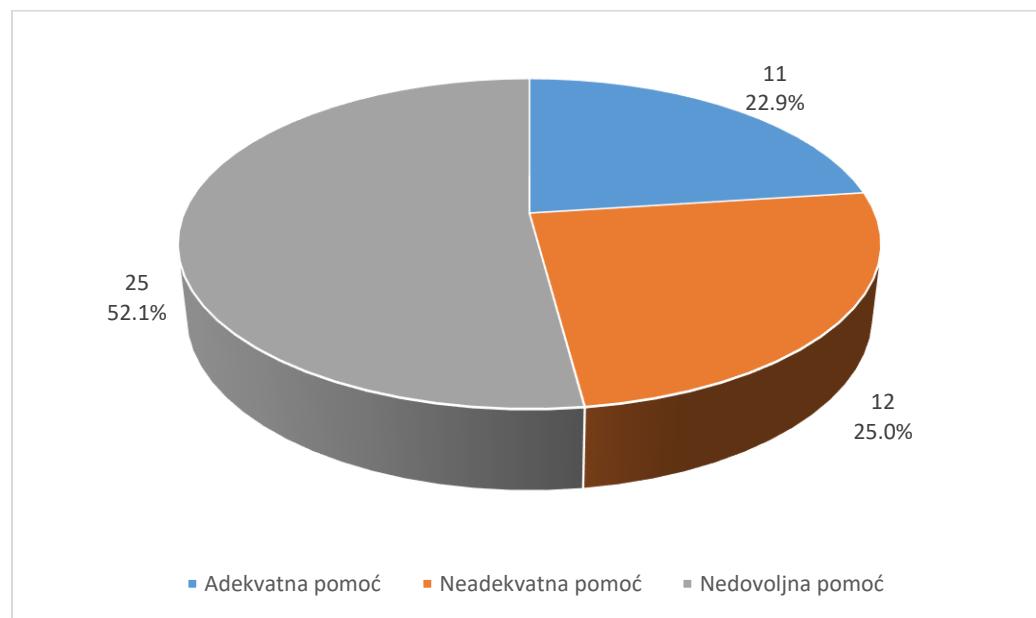
Statistička analiza ukazuje da ne postoji odstupanje od očekivane distribucije odgovora uz $\chi^2=4,826$; $p=0,090$.

Analiza odgovora na pitanje „Smatraš li da lokalna zajednica pruža adekvatnu pomoć pri prevenciji prestupničkog ponašanja?“

Tabela br. 27 Pomoć od strane lokalne zajednice

P12		N	%
Validni	Da	11	22,9
	Ne	12	25,0
	Nedovoljno	25	52,1
	Ukupno	48	98,0
Nedostajući		1	2,0
Ukupno		49	100,0

Najveći broj učenika smatra da lokalna zajednica pruža pomoć pri prevenciji delinkventnog ponašanja ali da ista nije dovoljna (25 ili 52,1%), 12 ili 25,0% smatra da lokalna zajednica ne pruža pomoć, dok 11 ili 22,9% učenika smatra da je pomoć koju pruža lokalna zajednica adekvatna.

Grafikon br. 26 Pomoć od strane lokalne zajednice

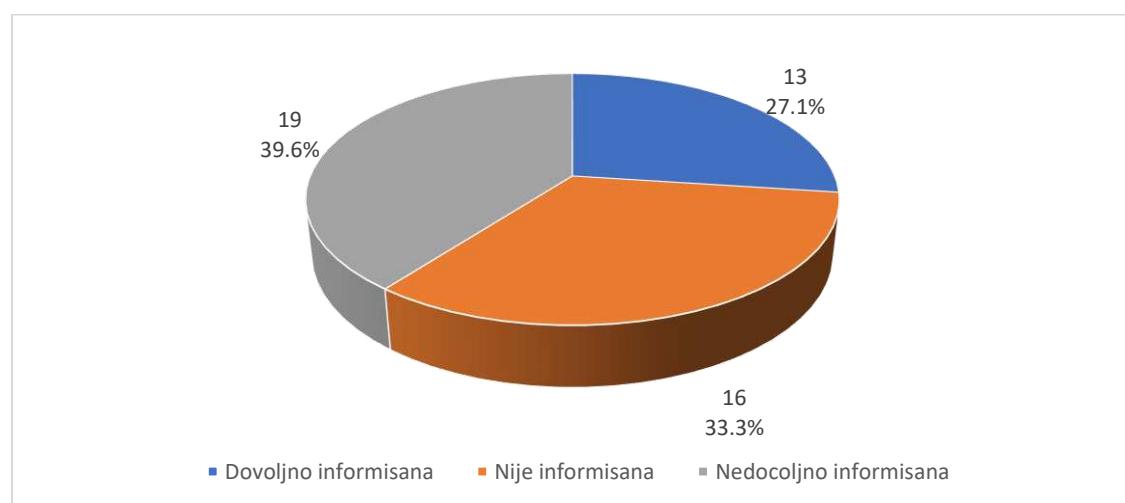
Statistička analiza ukazuje na postojanje signifikantne razlike u učestalosti odgovora uz $\chi^2=7,625$; $p=0,022$.

Analiza odgovora na pitanje „Da li smatraš da je javnost dovoljno informisana o pojavi, rizičnim i zaštitnim faktorima prestupničkog ponašanja?“

Tabela br. 28 Informisanje o rizičnim i zaštitnim faktorima

P13		N	%
Validni	Da	13	27,1
	Ne	16	33,3
	Nedovoljno	19	39,6
	Ukupno	48	98,0
Nedostajući		1	2,0
Ukupno		49	100,0

Najveći broj učenika (19 ili 39,6%) smatra da je javnost nedovoljno informisana o pojavi, rizičnim i zaštitnim faktorima prestupničkog ponašanja, 16 ili 27,1% je neinformisana, te 16 ili 13,3% smatra da je dovoljno informisana.

Grafikon br. 27 Informisanje o rizičnim i zaštitnim faktorima

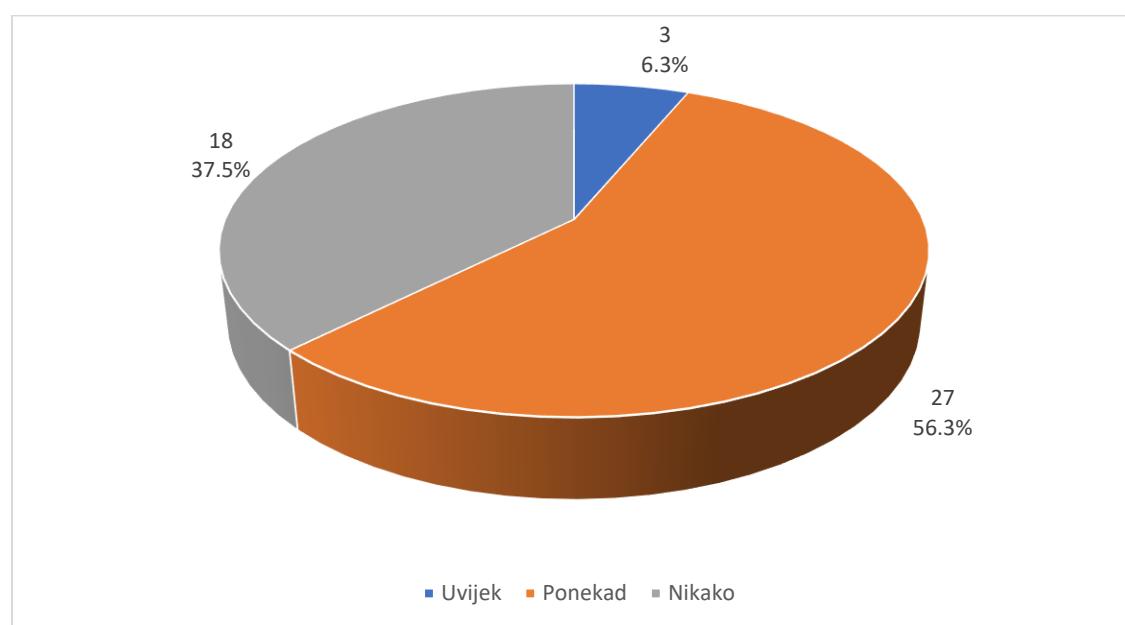
Statistička analiza ukazuje da ne postoji signifikantna razlika u učestalosti odgovora uz $\chi^2=1,125$; $p=0,570$.

Analiza odgovora na pitanje „Smatraš li da naše društvo poklanja dovoljno pažnje djeci sa prestupničkim ponašanjem?“

Tabela br. 29 Odnos društva prema prestupničkom ponašanju

	N	%
Uvijek	3	6,3
Ponekad	27	56,3
Nikako	18	37,5
Ukupno	48	98,0
Nedostajući	1	2,0
Ukupno	49	100,0

Najveći broj učenika (27 ili 56,3%) smatra da društvo ponekad poklanja dovoljno pažnje djeci sa delikventnim ponašanjem, 18 ili 37,5% da ne poklanja nikako, do 3 ili 6,3% smatra da uvijek poklanja dovoljno pažnje.

Grafikon br. 28 Odnos društva prema prestupničkom ponašanju

Statistička analiza ukazuje na postojanje signifikantne razlike u učestalosti odgovora uz $\chi^2=18,375$; $p=0,0001$.

Analiza odgovora na pitanje „Šta ti predlažeš djeci i mladima da rade da ne bi bili pod lošim uticajem i ispoljila prestupničko ponašanje?“

Tabela br. 30 Zaštitni faktori za prestupničko ponašanje

P15		N	%
Validni			
		31	63,3
Baviti se sportom, raznim hobijima	1	2,0	
Birati društvo, baviti se sportom	1	2,0	
Birati sebi društvo	1	2,0	
Budu aktivni u školskim obavezama, upišu kurs.	1	2,0	
Da budu uzorni učenici	1	2,0	
Da govore istinu svojim roditeljima	1	2,0	
Da ne bježe sa nastave	1	2,0	
Da se bave nekim sportom	1	2,0	
Da se bave sportom koji vole	1	2,0	
Da se više posvete obrazovanju	1	2,0	
Da slušaju roditelje i da ne pokušavaju biti ono što nisu	1	2,0	
Da slušaju svoje roditelje	1	2,0	
Da sve probleme podijele sa roditeljima i nastavnicima	1	2,0	
Imati ciljeve u životu	1	2,0	
Imati zdrava vjerovanja	1	2,0	
Izbjegavati loše društvo	1	2,0	
Svaka akcija ima ili lošu ili dobru reakciju	1	2,0	
Učlanjenje u sekcije da se okrenu pozitivnim stvarima	1	2,0	
Ukupno	49	100,0	

Osnovni zaključci:

- Baviti se sportom i/ili hobijima
- Dobri odnosi sa roditeljima
- Birati društvo
-

Statistička analiza

Rezultati istraživanja su prikazani tabelarno i grafički putem apsolutnog broja slučajeva, procenta, aritmetičke sredine sa standardnom devijacijom, standardnom greškom aritmetičke sredine, medijanom i rasponom vrijednosti. Distribucija odgovora je testirana korištenjem Studentovog, t testa, hi-kvadrat testa i Fridmanovog testa. Rezultati svih navedenih testova su smatrani statistički signifikantnim na nivou pouzdanosti od 95% ili uz $p<0,05$.

Analiza je provedena korištenjem statističkog paketa za sociološke studije IBM Statistics SPSS v25.0 za Windows (Armonk, NY: IBM Corp.).

4. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Problem maloljetničke delinkvencije je jedan od velikih i složenih problema našeg društva, koji je posebno izražen u postratnom periodu. Pitanje maloljetničke delinkvencije postalo je krajnje alarmantno, jer nas mediji skoro svakodnevno izvještavaju o teškim krivičnim djelima koja su učinili maloljetnici. Faktori koji dovode do maloljetničke delinkvencije su složeni i uslovljeni socijalnim, ekonomskim i kulturološkim faktorima. Svi problemi sa kojima se već duži period suočava naše društvo uticalo je na porodicu i njene članove. Porodica je veoma važna uticajna jedinica u životu svake osobe. To je prva socijalna sredina koja doprinosi značajnom razvoju ličnosti. Međutim ako djeca žive u nepovoljnim porodičnim prilikama podložna su ispoljavanju poremećaja u ponašanju. Mnogi teoretičari iz različitih oblasti smatraju da su rizični faktori vezani za porodicu najzastupljeniji kao uzroci delinkventnog ponašanja. Isto tako porodica može predstavljati i dobar zaštitni faktor i spriječiti pojavu poremećaja u ponašanju i delinkvencije.

Generalna hipoteza je *da postojanje više zaštitnih faktora smanjuje mogućnost pojave delinkventnog ponašanja uprkos postojanju rizičnih faktora*, ovim istraživanjem je potvrđena i prihvaćena.

Naime, istraživanjem kojim su obuhvaćeni, učenici i roditelji, utvrđeno je da su ispitanici mišljenja da ukoliko ja zastupljeno više zaštitnih faktora, kao što su: jaka povezanost s roditeljima, sposobnost za oporavak i prilagođavanje, jak vanjski sistem podrške koji jača dječije napore za suočavanje sa rizicima, zdrava vjerovanja i socijalna mreža pomažu djeci i mladima da se odupru rizičnim faktorima.

Prvu posebnu hipotezu, *da najveći uticaj na pojavu delinkventnog ponašanja imaju rizični faktori vezani za porodicu* je potvrdilo i ovo istraživanje.

Na pitanje koji rizični faktori imaju najveći uticaj na pojavu delinkventnog ponašanja, ispitanici su bili istog mišljenja, da su to riziko faktori vezani za porodicu.

Porodica je osnovni agens socijalizacije i njen zadatak je da djetetu pruži sigurnost i omogući zadovoljavanje njegovih potreba. Nesređeni porodični odnosi praćeni siromaštvom, nezaposlenošću, alkoholizmom itd, predstavljaju snažan riziko faktor za ispoljavanje delinkventnog ponašanja mladih. Djeca koja odrastaju u takvim porodicama imaju velike

šanse da odrastu u osobe slične njihovim roditeljima, jer se djeca prirodno orijentisu prema svojim roditeljima i uče po modelu.

Druga hipoteza, *da faktori rizika vezani za školu vrše snažan uticaj na pojavu delinkvencije* je također potvrđena.

Dijete, nakon porodice, veliki dio svog vremena provodi u školi. Međutim škole su opterećene brojnim problemima, nastavni programi su dosta fokusirani na ocjene i školski uspjeh, te nisu prilagođeni kvalitetnoj pripremi djece za aktivno i zdravo učestvovanje u društvu. Prema mišljenju ispitanika, odmah nakon bježanja od kuće, navode i bježanje iz škole, kao jedan od najčešćih oblika asocijalnog ponašanja kod djeteta koje ukazuje na prisutnost problema.

Zato je potrebno osposobiti školu da zna prepoznati rizičnu djecu te kako komunicirati i raditi sa takvom djecom. Pored toga, potrebno je obezbjediti programe vezane za prevenciju poremećaja u ponašanju na razini škole koji će svoje uporište imati u sistemu škole gdje se treba ostvariti dobra komunikacija između škole, porodice i postojećih institucija na lokalnom nivou. Kada govorimo o institucijama prvenstveno se misli na centar za socijalni rad i stručni tim gdje bi se radilo na pružanju pomoći roditeljima u odgoju djece, pružanju pomoći pri rješavanju ličnih problema te praćenju porodice i maloljetnika.

Treća hipoteza, *da lokalna zajednica ne pruža adekvatnu prevenciju delinkventnog ponašanja*, potvrđena je i od strane ispitanika od strane učenika i roditelja.

Istraživanjem se došlo do zaključka da lokalna zajednica iako, pored relativno dobrih programa prevencije koje nudi djeci koja ispoljavaju delinkventno ponašanje, to nije dovoljno. Ispitanici smatraju da je potrebna veća informisanost o ovom problemu, o samim faktorima koji utiču na ovu društvenu pojavu, te promovisati zaštitne faktore koji su prema mišljenju ispitanika, jaka povezanost s roditeljima i jak vanjski sistem podrške koji jača dječije napore za suočavanje s rizicima.

Iz prethodnog izlaganja možemo zaključiti da je porodica ključni faktor rizika i zaštite i da je njen uticaj najveći. Zato je potrebno punu pažnju posvetiti porodici i pomoći joj da što kvalitetnije odgaja svoje najmlađe članove. Ovo podrazumijeva i edukaciju roditelja o odgovornom roditeljstvu i pružanje pomoći porodici ukoliko dijete ispoljava delinkventno ponašanje. Škole bi trebale veću pažnju posvetiti stvarnim potrebama i mogućnostima djece i prilagoditi nastavne planove i programe mogućnostima djece. Pored toga, škole bi trebale

uraditi vlastiti program prevencije poremećaja u ponašanju i ostvariti dobru saradnju sa različitim ustanovama na lokalnom nivou. Lokalna zajednica bi znatno veću pažnju trebala posvetiti uključivanju djece i mladih u organizirane aktivnosti u lokalnoj zajednici, kao što su sportski i izviđački klubovi, folklorne sekcije i slične aktivnosti.

5. PREPORUKE

Prijedlog mjera za suzbijanje i sprečavanje delinkventnog ponašanja

- Više stručnog osoblja u lokalnoj zajednici za sprečavanje delinkvencije
- Više raditi na odgoju djece
- Više medijskog prostora o problemu maloljetne delinkvencije
- Više edukativnih radionica u školi na ovu temu
- Veća uključenost profesionalaca u edukacijama roditelja i djece
- Što bolje zakonsko uređenje obrazovnog sistema
- Obuka za roditelje u poboljšanju porodičnih odnosa
- Edukacija djece i roditelja, treninzi
- Razgovori, savjetovanja sa stručnim osobljem
- Baviti se sportom i/ili hobijima
- Dobri odnosi sa roditeljima
- Birati društvo

6. LITERATURA

1. Ajanović, Dž., (1995), *Odgojna funkcija srednje škole*, Planjax, Tešanj
2. Ajduković, D., (1993), *Psihološke dimenzije progonaštva*, Alinea, Zagreb
3. Ajduković, D., (1995), *Programi psihosocijalne pomoći prognanoj i izbjegloj djeci*, Društvo za psihološku pomoć, Zagreb
4. Ajduković, M., (1990), *Stil odgoja u obitelji kao faktor delinkventnog ponašanja djece*, Primjenjena psihologija, 11, 1,1-69
5. Ajduković, M., (1993), *Psihosocijalna prilagodba prognane djece smještene bez roditelja u drugu porodicu*, Psihološke dimenzije progonaštva (priredio Ajduković, D.), Alinea, Zagreb
6. Ajduković, M., (1997), *Grupni pristup u psihosocijalnom radu*, Društvo za psihološku pomoć, Zagreb
7. Ajduković, M., (1998), *Značaj i oblici centra za socijalnu skrb i SOS dječijeg sela u skrbi za zlostavljanu djecu*, Izlaganje-IV tradicionalni susret djelatnika u socijalnoj skrbi i SOS dječijeg sela Hrvatska
8. Ajduković, M., Delale, A., (2000), *Stil odgoja u obitelji kao činitelj rizika i zaštite u razvoju poremećaja u ponašanju djece i mlađeži* u: Bašić, J., Janković, J. (ur) Rizični i zaštitni čimbenici u razvoju poremećaja u ponašanju djece i mlađeži, Povjerenstvo Vlade RH za prevenciju poremećaja u ponašanju djece i mlađeži i zaštitu djece s poremećajima u ponašanju, Zagreb
9. Arambašić, L. (1996), *Stres*, u: Pregrad, J. (ur), Stres, trauma, oporavak, Društvo za psihološku pomoć, Zagreb
10. Bašić, J., (2002), *Prevencijska istraživanja i prevencijska praksa*, 6. znanstveni skup Edukacijsko – rehabilitacijskog fakulteta, „Istraživanje u edukacijsko – rehabilitacijskim znanostima“, Zagreb 23-5.10.2002
11. Bašić, J., Hudina, B., Koller – Trbović, N., Žižak, A. (1994), *Integrirana metoda, Priručnik za odgajatelje i stručne suradnike*, Alinea, Zagreb
12. Bašić, J., Lebedina – Manzoni, M., Brusić, A., (1992), *Procjena identiteta djece i omladine s poremećajima u ponašanju u toku institucionalnog tretmana*, Defektologija, 28, 1-2,137-147

13. Bašić, J., Žižak, A. (1992), *Programski aspekti tretmana djece i omladine s poremećajima u ponašanju*, Zavod grada Zagreba za socijalni rad, Republički fond socijalne zaštite, Zagreb
14. Buljubašić, S., (2005), *Maloljetnička delinkvencija*, Arka Press, Sarajevo
15. Buljubašić, S., (2004), *Socijalna integracija djece bez roditeljskog staranja*, DES, Sarajevo
16. Buljubašić, S., (2010), *Temeljna uloga porodice*, u: Odgovornost medija za prevenciju maloljetničkog prestupništva, Media centar, Sarajevo
17. Dervišbegović, M., (1997), *Socijalna pedagogija sa andragogijom*, II prerađeno i izmijenjeno izdanje, Studentska štamparija Univerziteta, Sarajevo
18. Galić, J., (2002), *Zloupotreba droga među adolescentima: rezultati istraživanja*, Zagreb, Medicinska naklada
19. Hudolin, V., (1983), *Alkoholizam mladih*, III dopunjeno izdanje, Školska knjiga, Zagreb
20. Hudolin, S., (1987), *Socijalna psihijatrija i psihologija*, Školska knjiga, Zagreb
21. Janković, J., (1995), *Sukob ili suradnja*, Alinea, Zagreb
22. Janković, J., (2004), *Pristupanje obitelji*, Drugo izmijenjeno i dopunjeno izdanje, Alinea, Beograd
23. Jašović, Ž., (2010), *Pojam prevencije prestupništva mladih i njeni osnovni vidovi*, Vaspitno popravni dom za maloletnike – Kruševac
24. Miković, M., (2004), *Maloljetnička delinkvencija i socijalni rad*, Magistrat, Sarajevo
25. Mikšaj – Todorović, Lj., Ricijaš N., Singer M., (2006), *Razlike u obiteljskim prilikama maloljetnih delinkvenata s obzirom na poremećenost odnosa u obitelji*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, 13,2, 1035-1050
26. Milojković, M., Srna, J., Mićović, R., (1997), *Porodična terapija*, Beograd, Centar za porodicu i brak
27. Pašalić – Kreso, A., (2004), *Koordinate obiteljskog odgoja*, Prilog sistemskom pristupu razumijevanja obitelji i obiteljskog odgoja, Sarajevo
28. Termiz, Dž., (2001), *Osnovi metodologije nauke o socijalnom radu*, GRAFIT, Lukavac
29. Termiz, Dž., (2005), *Teorija nauke o socijalnom radu*, GRAFIT, Lukavac
30. Termiz,Dž.,(2009), *Metodologija društvenih nauka*, GRAFIT, Lukavac

INTERNET

1. www.sveoalkoholizmu.com, objavljeno 27.02.2007.
2. Sirius centar za psihološko savjetovanje, edukaciju i istraživanje, „*Utjecaj vršnjaka*“, saradnici: dr.sc. Lovorka Brajković; prof. psihologije Mirela Miharija, dipl. Aleksandra Kargačin i dr., objavljeno 18.08.2010.
3. Centar za kulturu dijalogu, „*Izlaganja zajedničkih strategija protiv maloljetničkog prestupništva*“, Ranka Katalinski, Sedika Cerić, Tijana Ljuboje, Anja Gengo, objavljeno 09.10.2010.

7. PRILOZI

Anketni upitnik za roditelje

Poštovani,

Molim Vas da učestvujete u istraživanju koje se provodi za izradu magistarskog rada pod naslovom „Rizični i zaštitni faktori u pojavi maloljetničke delinkvencije“. Anketa je anonimna, a Vaši odgovori će se koristiti isključivo u svrhu izrade rada uz poštivanje etičkih principa i pravila istraživanja. Molim Vas da u potpunosti odgovorite na svako pitanje i time doprinesete pouzdanosti i kvaliteti rada.

Hvala!

Godina rođenja i stepen obrazovanja oca

Godina rođenja i stepen obrazovanja majke

1. Koji rizični faktori imaju najveći uticaj na pojavu delinkventnog ponašanja?
 - a) Rizični faktori vezani za porodicu (samohrani roditelj, sukobi među bračnim partnerima, narušeni porodični odnosi među članovima porodice, siromaštvo, nasilje u porodici, alkoholizam i slično)
 - b) Rizični faktori vezani za školu (neredovno pohađanje škole prekid školovanja, školski neuspjeh, disciplinski problemi kao ometanje nastave, svađe sa nastavnicima/ profesorima, sukob sa drugim učenicima, vršnjačko nasilje i slično)
 - c) Biološki – genetski faktori (traume, konzumiranje alkohola i droga i porodici i slično)
 - d) Vršnjački rizični faktori (uticaj i pritisak vršnjačkih grupa)
 - e) Faktori mass medija (tv, filmovi, internet)

2. Koji oblici asocijalnog ponašanja su najčešće prisutni u Vašem okruženju? (Označite od 1 do 5, 1 je ocjena za najčešće, 5 za najrjeđe ponašanje)
 - a) Bježanje od škole
 - b) Bježanje od kuće
 - c) Vršnjačko nasilje
 - d) Drsko ponašanje
 - e) Nešto drugo, navedi šta

3. Da li je i u kojoj godini je Vaše dijete počelo ispoljavati delinkventno ponašanje?

4. Kako rješavate problem delinkventnog ponašanja Vašeg djeteta?

- a) Uz pomoć partnera/ bračnog druga
- b) Uz pomoć stručnjaka (psiholog, pedagog, socijalni radnik)
- c) Uz pomoć policije
- d) Sami

5. Da li za pojavu delinkvencije smatrate da je:

- a) Jako opasna društvena pojava
- b) Donekle opasna društvena pojava

6. Koji su, po Vašem mišljenju, zaštitni faktori u pojavi delinkventnog ponašanja:

- a) Jaka povezanost s roditeljima
- b) Sposobnost za prilagođavanje i oporavak
- c) Jak vanjski sistem podrške koji jača dječje napore za suočavanje sa rizicima
- d) Zdrava vjerovanja

7. Koje su po Vašem mišljenju najbolje mjere da se pomogne djeci i mladima koji ispoljavaju delinkventno ponašanje?

- a) Razgovori i savjetovanja
- b) Dobra komunikacija sa porodicom i saradnja sa roditeljima
- c) Pedagoško - psihološke mjere
- d) Predavanja o mogućim rizičnim i zaštitnim faktorima u pojavi delinkventnog ponašanja
- e) Svakodnevna kontrola u školi i van škole
- f) Sve navedeno

8. Koje biste Vi mjere predložili da poduzme društvo u prevenciji maloljetničke delinkvencije?

9. Smatrate li da lokalna zajednica pruža adekvatnu pomoć pri prevenciji (sprječavanju) delinkventnog ponašanja?

- a) Da

- b) Ne
- c) Nedovoljno

10. Smatrate li da naše društvo poklanja dovoljno pažnje djeci sa delinkventnim ponašanjem?
- a) Uvijek
 - b) Ponekad
 - c) Nikako

Hvala na saradnji!

Anketni upitnik za učenike

Poštovani,

Molim Vas da učestvujete u istraživanju koje se provodi za izradu magistarskog rada pod naslovom „Rizični i zaštitni faktori u pojavi maloljetničke delinkvencije“. Anketa je anonimna, a Vaši odgovori će se koristiti isključivo u svrhu izrade rada uz poštivanje etičkih principa i pravila istraživanja. Molim Vas da u potpunosti odgovorite na svako pitanje i time doprinesete pouzdanosti i kvaliteti rada.

Hvala!

Spol:

- a) Muško
- b) Žensko

Godina rođenja:

Razred koji pohađaš:

- a) Osnovna škola VII razred
- b) Osnovna škola VIII razred
- c) Osnovna škola IX razred

1. Koji rizični faktori imaju najveći uticaj na pojavu prestupničkog ponašanja?
 - a) Rizični faktori vezani za porodicu (samohrani roditelj, sukobi među bračnim partnerima, narušeni porodični odnosi među članovima porodice, siromaštvo, nasilje u porodici, alkoholizam i slično)
 - b) Rizični faktori vezani za školu (neredovno pohađanje škole prekid školovanja, školski neuspjeh, disciplinski problemi kao ometanje nastave, svađe sa nastavnicima/ profesorima, sukob sa drugim učenicima, vršnjačko nasilje i slično)
 - c) Biološki – genetski faktori (traume, konzumiranje alkohola i droga i porodici i slično)
 - d) Vršnjački rizični faktori (uticaj i pritisak vršnjačkih grupa)
 - e) Faktori mass medija (tv, filmovi, internet)

2. Koji oblici asocijalnog ponašanja su najčešće prisutni u tvom okruženju? (označi od 1 do 5, 1 je ocjena za najčešće, 5 za najrjeđe ponašanje)
 - a) Bježanje od škole

- b) Bježanje od kuće
 - c) Vršnjačko nasilje
 - d) Drsko ponašanje
 - e) Nešto drugo, navedi šta
-

- 3. U kojoj dobnoj grupi se najčešće sreću oblici prestupničkog ponašanja?
 - a) Među osobama mlađim od 15 godina
 - b) Među osobama od 15 do 18 godina
 - c) Među osobama starijim od 18 godina

- 4. Koliko je prestupničko ponašanje prisutno u tvom okruženju?
 - a) Veoma često
 - b) Često
 - c) Rijetko
 - d) Nikako

- 5. Da li si imao/ la druga/ drugaricu ili poznanika koji su ispoljili prestupničko ponašanje, kakav je tvoj kontakt sa takvom osobom?
 - a) Teško, ali sam uspostavio/ la kontakt
 - b) Bez problema sam uspostavio/ la kontakt
 - c) Nemam nikakav kontakt

- 6. Ako bi u razredu imao/ la druga ili drugaricu koji su ispoljili prestupničko ponašanje, šta bi uradio/ la?
 - a) Ne bih se družio/la sa tom osobom
 - b) Družio/la bi se samo kada moram
 - c) Družio/la bih se s njima kao i sa ostalim u razredu

- 7. Po tvom mišljenju, po čemu se djeca koja ispoljavaju prestupničko ponašanje mogu prepoznati?
 - a) Po ponašanju
 - b) Po izgledu
 - c) Po karakternim osobinama
 - d) Ne bih pravio/la razliku

- 8. Da li za pojavu prestupničkog ponašanja smatraš da je:
 - a) Jako opasna društvena pojava
 - b) Donekle opasna društvena pojava

9. Ko najviše može pomoći djeci koja su ispoljila prestupničko ponašanje?
 - a) Roditelji
 - b) Nastavnici
 - c) Stručna lica (psiholozi, pedagozi, socijalni radnici)
 - d) Vršnjaci
 - e) Svi zajedno

10. Koji su, po tvom mišljenju, zaštitni faktori u pojavi prestupničkog ponašanja:
 - a) Jaka povezanost s roditeljima
 - b) Pružanje podrške iz okoline
 - c) Zdrava vjerovanja

11. Koje su to mjere koje ti smatraš da bi se trebale poduzeti prema maloljetnim osobama koje su počinile prestupničko ponašanje?
 - a) Treba ih pustiti da samostalno riješe problem koji su samo napravili
 - b) Treba ih kazniti
 - c) Treba im pružiti adekvatnu pomoć kako bi se oslobodili tog ponašanja i promijenili ga

12. Smatraš li da lokalna zajednica pruža adekvatnu pomoć pri prevenciji prestupničkog ponašanja?
 - a) Da
 - b) Ne
 - c) Nedovoljno

13. Da li smatraš da je javnost dovoljno informisana o pojavi, rizičnim i zaštitnim faktorima prestupničkog ponašanja?
 - a) Da
 - b) Ne
 - c) Nedovoljno

14. Smatraš li da naše društvo poklanja dovoljno pažnje djeci sa prestupničkim ponašanjem?
 - a) Uvijek
 - b) Ponekad
 - c) Nikako

15. Šta ti predlažeš djeci i mladima da rade da ne bi bili pod lošim uticajem i ispoljila prestupničko ponašanje?

Hvala na saradnji!